

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง การสื่อความหมายเชิงสัญลักษณ์ของวังสวนบ้านแก้ว จังหวัดจันทบุรี เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ เป็นความพยายามใช้สัญลักษณ์ในการค้นหาความหมายที่แฝงอยู่ในสิ่งต่าง ๆ ของวังสวนบ้านแก้ว ในการทบทวนวรรณกรรมสำหรับการทำวิจัยครั้งนี้ มีเนื้อหาที่มีความเกี่ยวข้องและเชื่อมโยงกับแนวคิดและทฤษฎี ดังนี้

1. แนวคิดปรัชญาภาษาศาสตร์เชิงโครงสร้างนิยม
2. แนวคิดทฤษฎีสัญลักษณ์
3. แนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อ
 - 3.1 ความหมายของความเชื่อ
 - 3.2 แนวคิดหรือทัศนคติเกี่ยวกับความเชื่อ
 - 3.3 บทบาทของความเชื่อ
4. แนวคิดเกี่ยวกับพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์
5. แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์
 - 5.1 คำจำกัดความที่เกี่ยวข้อง
6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดปรัชญาภาษาศาสตร์เชิงโครงสร้างนิยม

ต้นกำเนิดของแนวความคิดโครงสร้างนิยมมาจากองค์ความรู้ทางด้านภาษาศาสตร์ ซึ่งมีนักวิชาในสาขาชื่อแฟร์ดีนันด์ เดอ โซซูร์ (Ferdinand de Saussure, 1915) เป็นผู้พัฒนาแนวคิดนี้ โดยคำว่า “โครงสร้าง” (Structure) ที่ใช้กันในภาษาศาสตร์นั้น หมายถึงกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่ความหมายถูกสร้างขึ้นมาให้สามารถสื่อสารเข้าใจร่วมกันได้ ซึ่งอาจเกิดจากการนำเอาองค์ประกอบย่อย ๆ มาผสมผสานตามแบบแผนหรือกฎเกณฑ์ทางภาษา สำหรับในเชิงภาษาศาสตร์ซึ่งได้ให้ความสนใจกับเรื่องของความหมายมีมุมมองพื้นฐานว่าผู้ที่ประดิษฐ์หรือสร้างความหมายได้ดีจะต้องมีความเข้าใจที่ลึกซึ้งในด้านของโครงสร้างทางภาษาก่อน โดยเฉพาะระบบสัญลักษณ์หรือแนวทางความคิดโครงสร้างนิยม (Structuralism) ซึ่งมีความเชื่อพื้นฐานว่า สัญลักษณ์หรือระบบภาษาทุกภาษาจะมีไวยากรณ์ร่วมกันอยู่ เมื่อเข้าใจไวยากรณ์เหล่านั้น เราก็จะเข้าใจและสามารถใช้ความหมายของสัญลักษณ์ต่าง ๆ ได้ดี หน้าที่ของนักสัญศาสตร์หรือ โครงสร้างนิยมจะต้องศึกษาปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมหนึ่ง ๆ เพื่อค้นหาความหมายในเชิงลึกของปรากฏการณ์นั้น ๆ ให้มีความชัดเจนขึ้น

รวมทั้งเพื่อเข้าใจกฎเกณฑ์ทางภาษานั้นด้วย (ธีรยุทธ บุญมี. 2551 : 11 - 12) ตัวอย่าง ในวัฒนธรรมของคนไทย คำว่าที่อยู่อาศัย เช่น “กระท่อม” หมายถึงบ้านหลังเล็ก ๆ มักเป็นที่อยู่อาศัยของคนยากจน “บ้านและเรือน” ที่อยู่อาศัยของชนชั้นระดับปานกลางทั่วไป “คฤหาสน์” หมายถึง ที่อยู่อาศัยที่มีลักษณะโอ่อ่าใหญ่โตมักเป็นที่อยู่อาศัยของคนรวย “ตำหนัก” หมายถึงเรือนที่อยู่ของเจ้านาย “พระตำหนัก” หมายถึง อาคารที่ประทับของพระมหากษัตริย์และพระราชินีเหล่านี้ เป็นต้น

ในการประยุกต์ใช้แนวคิดโครงสร้างนิยมใช้ในการศึกษาสื่อหรือปรากฏการณ์ทางสังคม รวมทั้งกิจกรรมต่าง ๆ ที่มนุษย์ได้ร่วมกันสร้างขึ้น มีพื้นฐานความเชื่อว่า “สังคม” คือ ระบบที่เกิดขึ้นจากกลไกการทำงานที่ของส่วนต่าง ๆ ร่วมกันเกี่ยวข้องกัน มีโครงสร้างที่อยู่ภายในซ่อนอยู่เพื่อรักษาระบบของการทำงานให้สามารถดำเนินต่อไปได้ นักคิดที่อยู่ในแวดวงนี้จึงมองว่าสังคมคือ ส่วนต่าง ๆ ของโครงสร้างที่สัมพันธ์เชื่อมโยงเข้าหากัน แต่สังคมก็จะมี โครงสร้างเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมและความสัมพันธ์ของคนให้ดำรงความเป็นสถาบันสังคมเอาไว้ สำหรับแนวคิดที่มีความหมายในการทำความเข้าใจกับ โครงสร้างของสังคมในระดับที่ลึกซึ้ง เริ่มมาจาก โซซูร์ ซึ่งเป็นนักภาษาศาสตร์ชาวสวิสเซอร์แลนด์ที่มีความเชี่ยวชาญในระบบของภาษา โดยเขาได้มองว่า ภาษาที่เราใช้พูดและเขียนกันเป็นสิ่งที่อยู่ในระบบหรือมีโครงสร้างอยู่ภายใน ไม่ใช่เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นลอย ๆ โดยไม่มีที่มาที่ไป และในขณะที่เดียวกันก็มีระดับของภาษาส่วนนี้ โซซูร์ได้แบ่งระดับของภาษาของออกเป็นสองระดับด้วยกัน ระดับแรก เรียกว่า “ภาษา” (Langue) คือ ส่วนที่เป็น โครงสร้างหรือกฎเกณฑ์ที่เป็น ไวยากรณ์ ที่ทำหน้าที่ในการสร้างระบบความหมาย เช่น จะต้องมีการ ประโยค และกรรม ประกอบเป็นหลักที่ขาดไม่ได้ ส่วนระดับที่สอง เรียกว่า “คำพูด” (Parole) เป็นส่วนที่เป็นกระบวนการเปล่งเสียง หรือถ้อยคำ ในภาษาของมนุษย์ที่ใช้อยู่ทั้งสองส่วนประกอบนี้เสมอ ซึ่งจะมีโครงสร้างซ่อนอยู่ภายในโดยที่มนุษย์ไม่ทันรู้ตัวเพราะเป็น โครงสร้างที่อยู่ในระดับลึกลงไป (สุภาวศ์ จันทรวานิช. 2551 : 145 - 146)

สำหรับการใช้มุมมองเชิง โครงสร้างนิยมมาทำความเข้าใจกับผลผลิตทางวัฒนธรรมต่าง ๆ ที่มนุษย์ได้สร้างขึ้น เป็นที่ประจักษ์ชัดของคนทั่วไป เพื่อให้งานมีคุณค่าและความหมายขึ้นมา (ทศนีย์ บุญนาค. 2546 : 156) ในที่นี้หมายรวมทั้งการศึกษาและวิเคราะห์ผลงานด้านสถาปัตยกรรม ประเภทที่อยู่อาศัย สิ่งก่อสร้างต่าง ๆ และสิ่งประดิษฐ์ประเภทสิ่งของเครื่องใช้ด้วย ซึ่งเป็นการสื่อสารที่ผ่านการรับรู้ด้วยสายตา หากผู้อ่านมีความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับ ไวยากรณ์ของผลงานนั้น ๆ จะช่วยทำให้ผู้อ่านสามารถการรับรู้ได้ถึงผลงาน คุณค่า และความหมายเหล่านั้น

แนวคิดที่ว่าด้วยเรื่องของ “โครงสร้าง” ที่ใช้ในด้านภาษาศาสตร์ หมายถึง วิธีการที่ความหมายถูกสร้างขึ้นให้สามารถสื่อสารเป็นที่เข้าใจได้ การสร้างความหมายนั้นจะมีกฎเกณฑ์ที่แน่นอนเช่นเดียวกับรูปแบบการสื่อสารอื่น ๆ เป็นที่เข้าใจได้ภายใต้บริบททางสังคมหนึ่ง ๆ

การถ่ายทอดความหมายด้วยวิธีสัญลักษณ์ เป็นการสะท้อนให้เห็นว่ามนุษย์ได้ให้ความหมายธรรมชาติ หรือสิ่งรอบ ๆ ตัวอย่างไร (ชัยรัตน์ เจริญสิน โอฟาร. 2555 : 197 - 248)

ในกระบวนการการค้นหาคความหมายเชิงโครงสร้างนิยมไม่ได้จำกัดตัวเองอยู่ที่ การวิเคราะห์ “ภาษา” เท่านั้น หากแต่ได้ขยายขอบเขตการศึกษาออกไปถึงวัตถุ ปรัชญาการณื ทางสังคมหรือสิ่งอื่น ๆ ที่อยู่ในระบบสัญลักษณ์ ซึ่งหมายถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่มีความหมายแฝงฝัง อยู่ในเนื้อใน เช่น สิ่งปลูกสร้าง สถาปัตยกรรม สิ่งของเครื่องใช้ เครื่องแต่งกาย หนังสือ ภาพถ่าย ฯลฯ (กาญจนา แก้วเทพ. 2541 : ไม่ปรากฏเลขหน้า)

ความหมายที่เกิดขึ้นจากกระบวนการทางสัญลักษณ์ นับว่าเป็นเรื่องที่มีความละเอียดอ่อน ลึกซึ้ง และมีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับแนวความคิดทางด้านภาษาศาสตร์ ซึ่งในที่นี้ถือว่าเป็นระบบ ภาษาที่ใช้เป็นกฎเกณฑ์ในการสร้างความหมายขึ้นมา ขยายขอบเขตการศึกษาออกไปถึงวัตถุ ปรัชญาการณืทางสังคมหรือสิ่งอื่น ๆ ที่อยู่ในระบบสัญลักษณ์ สำหรับแนวทางการวิเคราะห์สัญลักษณ์ ผู้วิจัยได้อาศัยกรอบการวิเคราะห์สัญลักษณ์ของนักวิชาการไทยหลายท่านที่มีความเชี่ยวชาญ ในด้านของสัญลักษณ์ ในเบื้องต้นนี้ จะขอใช้กรอบแนวความคิดทางการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ ตามกรอบแนวคิดของกาญจนา แก้วเทพ (2543 : 2 - 3; อ้างถึงใน พงศ์กฤษณี พลเลิศ. 2554 : 18) ที่ได้นำเอาแนวความคิดของนักสัญวิทยามาใช้เป็นแนวทางในการศึกษาพอให้เห็นสังเขป ดังนี้

1. การวิเคราะห์คู่ความสัมพันธ์แบบตรงข้าม (Binary Opposition)

ประเด็นที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งก็คือ ความหมายที่ได้จากสัญลักษณ์นั้นจะมีความชัดเจนมากยิ่งขึ้นก็ต่อเมื่อถูกนำไปเปรียบเทียบกับสัญลักษณ์ ตัวอื่นที่อยู่ในระบบ แนวความคิดนี้ มีความสอดคล้องอย่างมากกับที่ริชชาร์ท บูดมี (2551 : 94 - 95) ได้กล่าวถึงความหมายหรือคุณค่า สัญลักษณ์จะมีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะเมื่อนำไปเปรียบเทียบกับสัญลักษณ์ตัวอื่น ๆ เช่น สูงตรงข้ามกับต่ำ ยืนตรงข้ามกับนั่ง สว่างตรงข้ามกับมืด เป็นต้น นอกจากความหมายของกลุ่มตรงข้าม ของคำในภาษาแล้ว ยังหมายรวมไปถึงคู่ตรงข้ามทางประเพณีและวัฒนธรรมอีกด้วย เช่น ความล้าหลัง (โลกเก่า, ไทย) ความทันสมัย (โลกใหม่, ไม่ไทย) สัญลักษณ์ที่จะนำมาใช้อาจจะอยู่ใน รูปแบบสถาปัตยกรรม (ซอทอง บรรจงสวัสดิ์. 2558 : ไม่ปรากฏเลขหน้า) ตัวอย่าง พระตำหนักใหญ่ (พระตำหนักเตา) ในวังสวนบ้านแก้ว จังหวัดจันทบุรี ก่อให้เกิดการเปรียบเทียบได้หลายมิติ เช่น รูปแบบ (ตะวันตก VS ตะวันออก) อายุ (เก่า VS ใหม่) วัสดุ (ไม้ VS เหล็ก) สี (สีสุภาพ VS สีฉูดฉาด) อันเป็นตัวขับเคลื่อนถึงความแตกต่างของสิ่งที่มีอยู่กับสิ่งที่ไม่มี แต่สามารถทำให้เห็นถึงบริบท ของความแตกต่างได้อย่างชัดเจน ซึ่งลักษณะของการสร้างความหมายจากความสัมพันธ์ ของคู่ตรงข้ามจนกลายเป็นความสัมพันธ์ของกลุ่มขัดแย้ง (Opposition) การคิดแบบคู่ตรงข้าม

หรือขัดแย้งนี้เป็นลักษณะเด่นของมนุษย์มาตั้งแต่โบราณ เป็นปรากฏการณ์ที่อยู่คู่กับโลกมานาน จนกลายเป็นคู่ของความหมายที่คนทั่วไปก็สามารถรับรู้ได้เป็นอย่างดี

จากข้อมูลทีกล่าวมาในข้างต้น ช่วยสะท้อนให้เห็นว่าการนิยามความหมายให้กับสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัวมนุษย์ เกิดจากระบบวิถีคิดและคุณสมบัติเฉพาะตัวที่มีอยู่ในตัวของมนุษย์ทุกคน ในลำดับต่อไปจะเน้นไปที่วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่าง “ตัวบท” กับ “บริบท” ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับการตีความและการรับรู้ความหมายของผู้ใช้สัญญาโดยตรง

2. การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่าง “ตัวบท” (Text) กับ “บริบท” (Context)

เพื่อให้ผู้อ่านสัญญา มีความเข้าใจในความหมายที่เกิดจากสัญญามากยิ่งขึ้น การค้นหาความหมายที่ซ่อนเร้นจากตัวบทซึ่งอาจจะเป็นอย่างใดก็ได้ที่เราต้องจะศึกษา สิ่งที่สำคัญเป็นอย่างมากก็คือ การตีความตัวบทภายใต้บริบทนั้น ๆ ทั้งนี้เรื่องจากกว่าความหมายไม่ได้อยู่ที่ตัวสัญญาเท่านั้น หากแต่ความหมายจะเกิดขึ้นภายใต้บริบทที่สัญญาตัวนั้น ๆ ดำรงอยู่ เช่น กรณีชุมชนทางภาคอีสานของประเทศไทยเมื่อเห็นฝนตกหนักมีเมฆและฟ้าร้อง อาจจะคิดว่าเป็นผลมาจากกบฏผี หรือไม่ก็เกิดจากสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ ในทางตรงข้ามกับกลุ่มนักวิทยาศาสตร์ที่มองปรากฏการณ์ในลักษณะนี้ว่าเป็นเพียงปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่เกิดจากผิวน้ำในมหาสมุทรระเหยกลายเป็นไอน้ำควบแน่นเป็นละอองน้ำในอากาศรวมตัวกันเป็นเมฆและเกิดฝนตกลงมาในที่สุด จะเห็นได้ว่าในเรื่องเดียวกันการอ่านตัวบทและการแปลความก็จะแตกต่างกันขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมทางสังคมวัฒนธรรม ค่านิยม ความเชื่อ ฯลฯ ที่แตกต่างกัน เช่นเดียวกันกับความเชื่อที่ว่า หากนักศึกษาในมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี จังหวัดจันทบุรี นำดอกกุหลาบสีชมพูไปถวายการสักการะพระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีฯ ในวังสวนบ้านแก้ว จะได้รับพรเกี่ยวกับความสำเร็จด้านการศึกษาตามที่ขอ เนื่องจากเชื่อกันว่า สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีฯ ทรงโปรดกุหลาบสีชมพู เมื่อนำไปถวายการสักการะแล้วจะประสบความสำเร็จตามคำขอ ซึ่งจะเห็นว่าในเรื่องความเชื่อนี้ หากเป็นบุคคลที่อาศัยอยู่ที่ห่างไกลออกไป หรือไม่อยู่ในบริบทดังกล่าว ก็อาจจะไม่ทราบว่า มีเรื่องราวความเชื่ออยู่ในบริบทที่สัญญาทางด้านความเชื่อเหล่านั้นดำรงอยู่

สำหรับในประเทศไทยแนวทางการศึกษาวรรณกรรม ลือ รวมทั้งกิจกรรมต่าง ๆ ที่มนุษย์ได้สร้างขึ้น โดยอาศัยหลักการอ่านความหมายเชิงสัญญาวิทยาเป็นเครื่องมือในการค้นหาความหมายในระดับโครงสร้าง ซึ่งมีนักวิชาการแนววัฒนธรรมศึกษาได้ให้ความสนใจเป็นพิเศษ อาศัยหลักการอ่านความหมายเชิงสัญญาวิทยาเป็นเครื่องมือในการค้นหาความหมายในระดับโครงสร้างที่อยู่ลึกกลงไป โดยนักวิชาการกลุ่มนี้มองว่า การศึกษาตัวบททุกประเภทไม่ว่าจะเป็นทัศนศิลป์ หรือวาทศิลป์ต้องนำตัวบทมาศึกษาในลักษณะของกระบวนการ (Textuality) โดยแนวทางการศึกษาจะต้องผสมผสานเป็นลักษณะของ “สหวิทยาการ” ที่ขยายพรมแดนความรู้ไปสู่การทำทำความเข้าใจ

อย่างลึกซึ้งกับสิ่งที่เป็นผลผลิตทางวัฒนธรรมของมนุษย์ ซึ่งปัจจุบันมิได้จำกัดอยู่แต่ในแวดวงวรรณกรรมหรือภาษาศาสตร์เท่านั้น หากแต่รวมไปถึงการศึกษางานสร้างสรรค์อย่างภาพยนตร์วรรณกรรม และสิ่งที่อยู่ในวัฒนธรรมทางสายตาหรือ “ทัศนวัฒนธรรม” (Visual Culture) อื่น ๆ เช่น ละคร ศิลปะ ภาพถ่าย สถาปัตยกรรม แฟชั่น กิจกรรมทางการตลาด รวมทั้งวัฒนธรรมที่อยู่ในชีวิตประจำวัน ฯลฯ ทั้งนี้วิธีวิทยาตามแนวทาง “วัฒนธรรมศึกษา” (Cultural Studies) จะเป็นสิ่งที่หล่อเลี้ยงและเป็นต้นกำเนิดของสาขาวิชาใหม่ ๆ จำนวนมาก เป็นต้นว่า การศึกษาเกี่ยวกับภาพยนตร์ศึกษา (Film Studies) สตรีวิทยา (Women Studies) ทฤษฎีวิพากษ์ (Critical Theory) และอื่น ๆ (นันทนัย ประสานนาม, 2551 : 19 - 21)

จากข้อมูลดังกล่าวมาในข้างต้น แสดงให้เห็นว่าแนวทางการวิเคราะห์สัญญะนั้นมีแนวทางในการศึกษาค่อนข้างชัดเจน รวมทั้งเป็นศาสตร์ที่มีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับศาสตร์สาขาต่าง ๆ มากมาย โดยเฉพาะวัฒนธรรมศึกษาซึ่งมีจุดมุ่งหมายที่คล้ายกันนั่นก็คือ การเน้นไปที่การวิเคราะห์ตัวบททุก ๆ อย่างที่ปรากฏอยู่ในสังคม อย่างไรก็ตามในการวิเคราะห์สัญญะยังมีหลักการและวิธีการอื่น ๆ ที่ใช้แนวทางในการศึกษา ซึ่งจะได้นำเสนอต่อไปให้เห็นดังนี้

3. การวิเคราะห์วากยสัมพันธ์ (Syntagmatic) และเชิงกระบวนทัศน์ (Paradigmatic)

3.1 การวิเคราะห์เชิงวากยสัมพันธ์ หรือที่เรียกว่า Syntagmatic เป็นวิธีการประกอบสัญญะย่อย ๆ เข้าด้วยกันตามลำดับขั้นตอน (Sequence) เพื่อให้ได้ความหมายตามที่ต้องการที่สังเกตได้ง่าย อย่างกรณีเรื่องของสัญญะของวังสวนบ้านแก้ว ซึ่งประกอบไปด้วยสัญญะย่อย ๆ ของสัญญะสิ่งปลูกสร้างและสัญญะสิ่งของเครื่องใช้จำนวนมากมาจัดเรียงกันไปตามลำดับความสำคัญ ทั้งนี้เพื่อจัดลำดับที่ต้องการ โดยมีกฎเกณฑ์ทางวัฒนธรรมเป็นกรอบในการควบคุมที่ค่อนข้างชัดเจน ถ้าในกรณีที่มีการเปลี่ยนแปลงลำดับหรือขั้นตอน เช่น อาจจะมีการสลับความสำคัญ อาจส่งผลต่อการรับรู้ เช่น กรณีมัลลเทศก์นำนักท่องเที่ยวก่อนที่เขวชมพิพิธภัณฑวังสวนบ้านแก้ว ซึ่งมีสิ่งสำคัญคือ พระบรมราชยานุสาวรีย์สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีฯ เจ้าของวังสวนบ้านแก้วในอดีต พระตำหนักใหญ่เป็นที่ประทับ และมีหมู่เรือนพักต่าง ๆ สำหรับข้าราชการ เหล่านี้ การนำเสนอของมัลลเทศก์ที่สื่อออกไปก็จะต้องการเรียงลำดับความสำคัญของสิ่งต่าง ๆ ในวังสวนบ้านแก้ว โดยควรเริ่มจากพระบรมราชินยานุสาวรีย์สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีฯ เจ้าของวังสวนบ้านแก้วในอดีตเสียก่อน ถ้าหากเริ่มจากการนำเสนอด้วยเรื่องหมู่เรือนพักต่าง ๆ ของข้าราชการก่อน เนื้อหาที่ส่งออกไปก็ทำให้ผู้ฟังเข้าใจยากหรือไม่ดึงดูดให้ผู้ฟังสนใจ แนวทางจัดเรียงกันไปตามลำดับความสำคัญและคุณค่าโดยมีกฎเกณฑ์ทางวัฒนธรรมเป็นกรอบ ในการควบคุมเช่นนี้ มาจากการประยุกต์การวิเคราะห์สัญญะทางด้านภาษาศาสตร์ ที่เกิดจากการนำเอาคำย่อยต่าง ๆ มาผสมผสานหรือจัดเรียงกันไปตามลำดับที่ต้องการ โดยมีกฎเกณฑ์ทางภาษาเป็นกรอบในการควบคุม

ในมุมมองของสัญวิทยาวิทยาแล้ว แนวทางการศึกษาเชิงสัญวิทยาจึง ไม่ได้ถูกจำกัด แต่เฉพาะแวดวงภาษาศาสตร์เพียงเท่านั้น หากแต่ได้ขยายขอบเขตการศึกษาไปสู่วรรณกรรม นวนิยาย นาฏกรรม แฟชั่น ดนตรี วิธีการดำรงชีวิต ฯลฯ ซึ่งทั้งหมดนับเป็นทักษะความสามารถของมนุษย์ที่เกิดจากการใช้สัญญาอย่างเป็นระบบจนทำให้เกิดความหมายที่ทับซ้อนขึ้นมาได้ (ธีรยุทธ บุญมี, 2551 : 99)

3.2 การวิเคราะห์เชิงกระบวนทัศน์ หรือที่เรียกว่า Paradigmatic เป็นความสัมพันธ์ อีกรูปแบบหนึ่งของสัญญา ซึ่งเกิดจากชุดของสัญญาในชุดหนึ่งที่มีความหมายเหมือนกัน (Set of Sign) โดยที่สัญญาย่อย ๆ (Unit) แต่ละตัวอยู่ในกระบวนทัศน์ (Paradigm) เดียวกัน ยกตัวอย่างง่าย ๆ คือ ในวังสวนบ้านแก้ว จังหวัดจันทบุรี หากเอ่ยถึงพระตำหนักใหญ่ (พระตำเทา) เรือนเทา เรือนเขียว เรือนแดง เช่นนี้ย่อมหมายถึงสิ่งที่ต่างแสดงเป็น “ชุดของสิ่งปลูกสร้าง” ในวังสวนบ้านแก้ว แต่ถ้าหากเอ่ยถึง พระบรมฉายาลักษณ์ ฉลองพระองค์ โຕ้เสวย อุปกรณ์ทรง กีฬาบอลล์ ที่จัดแสดงไว้ในพิพิธภัณฑ์ ย่อมหมายถึง สิ่งที่ต่างแสดงเป็น “ชุดสิ่งของเครื่องใช้” ในวังสวนบ้านแก้ว จากข้อมูลดังที่กล่าวมาในข้างต้น จะเห็นว่ากรวิเคราะห์เชิงกระบวนทัศน์ (Paradigmatic) จะเป็นเรื่องความสัมพันธ์ที่เกี่ยวกับการเลือกชุดของกระบวนทัศน์ เช่น การเลือกชุดของ “สิ่งก่อสร้าง” ในวังสวนบ้านแก้ว ก็จะมีรายการหลัก ๆ ของสิ่งก่อสร้าง แต่ละประเภทให้เลือกสรรกันและจะไม่นำมาปะปนกัน เช่น ไม่เอารายการ “สิ่งก่อสร้าง” ไปปะปนกับ “สิ่งของเครื่องใช้” ซึ่งโดยธรรมชาติแล้วคนทั่วไปมักจะมิกลไกในการวิเคราะห์ความหมาย ในลักษณะของกระบวนทัศน์ติดตัวอยู่แล้ว จนอาจจะกลายเป็นการรับรู้ของสังคมกันโดยทั่วไป

นอกจากนี้แล้ว การวิเคราะห์เชิงกระบวนทัศน์ (Paradigmatic) ยังเป็นการวิเคราะห์เชิงคติทัศน์อีกด้วย เป็นการวิเคราะห์ลึกลงไปถึงคติทัศน์ (Paradigm) ที่ซ่อนอยู่ภายใต้เนื้อหา ที่แสดงออกให้เห็นชัดเจนของตัวบท ผู้วิเคราะห์จะมุ่งแสวงหาสิ่งที่ขาดหายไป (The Absences) เพื่ออธิบายว่า เพราะเหตุใดรูปสัญญาตัวหนึ่งจึงถูกใช้ในการสื่อความหมาย แทนที่จะเป็นรูปสัญญา อีกตัวหนึ่ง ประโยชน์ของการวิเคราะห์ลักษณะนี้ ก็คือ ทำให้ทราบว่าการที่รูปสัญญารูปหนึ่งถูกใช้ หรือไม่ถูกใช้ เป็นไปเพื่อการสนองประโยชน์ของผู้ใด ทั้งนี้การวิเคราะห์ดังกล่าว มีรากฐาน มาจากตรรกะที่ว่า ความหมายของสัญญาเกิดขึ้นได้ จากสิ่งที่ไม่ใช่ตัวมันเอง (Sign Take Values Within the Linguistic System From What They are Not.) เช่น ชุดของความหมายสีดำ มีความหมาย เป็นสีดำ ก็เพราะมีสีขาว มีความหมายจน มีความหมายเช่นนี้ เพราะมีคำว่า ความร่ำรวย เป็นต้น การวิเคราะห์เชิงคติทัศน์ จึงเป็นการค้นหาความหมายโดยตรง และความหมายโดยนัย ของรูปสัญญา แต่ละตัว ผ่านการเลือกรูปสัญญาหนึ่งแทนที่จะเป็นอีกรูปสัญญาหนึ่ง และการค้นหาคติทัศน์ ที่เป็นรากของความคิดที่ซ่อนอยู่ภายใต้การเลือกรูปสัญญานั้น โดยใช้การเปรียบเทียบรูปสัญญา ที่ใช้ในตัวบทกับรูปสัญญาที่ไม่ถูกนำมาใช้ ซึ่งในการวิเคราะห์ดังกล่าว ผู้วิเคราะห์อาจใช้วิธีการ

ที่เรียกว่าการทดสอบด้วยการทดแทนความหมาย หรือ “Commutation Test” หมายถึง การแทนที่ในคํวบด้วยอีกรูปสํัญญะหนึ่ง เพื่อดูว่าการแทนที่นั้น จะมีผลทำให้ความหมายเปลี่ยนไปหรือไม่ (อจฺจรา ปณฺฑรานวํศ. 2551 : 11)

ลำดับต่อไปจะเป็นการวิเคราะห์ความหมายในอีกลักษณะหนึ่งที่มีมักจะปรากฏให้เห็นในเชิงสํัญญาวิทยา ซึ่งในที่นี้ก็คือ เมทอะพอ (Metaphor) และมิทอนอิมิ (Metonymy)

4. การวิเคราะห์แบบ Metaphor และ Metonymy

4.1 การวิเคราะห์แบบเมทอะพอเป็นวิธีการถ้อยทอดความหมายโดยอาศัยความสัมพันธ์ระหว่างสํัญญะสองตัวที่คล้ายคลึงกันและนำมาถ้อยทอดความหมายด้วยวิธี “เปรียบเทียบอุปมาอุปมัย” เพื่อช่วยในการหาความหมายจากรูปธรรมไปสู่นามธรรม ถ้าเป็นในภาษาไทยอาจจะเป็นประโยคหรือวลีที่ทำให้เกิดการก้าวกระโดดจากความหมายหนึ่งไปสู่อีกความหมายหนึ่งหรือจากภาพหนึ่งไปเป็นอีกภาพหนึ่ง เช่น ประโยคที่บอกว่า “วังสวนบ้านแก้วสวยงามยังกับแดนสวรรค์” สิ่งที่น่าสนใจก็คือการนิยามความหมายในลักษณะดังกล่าวนี้ถือว่าเป็นการก้าวกระโดดจากความหมายหนึ่งไปยังอีกความหมายหนึ่งนั้น นับเป็นการถ้อยโอนความหมายโดยเลือกเอาสํัญญะ 2 ตัวมาวางคู่กัน (Associate) โดยที่สํัญญะตัวหนึ่งมีความหมายที่รับรู้กันโดยทั่วไปอยู่แล้ว อีกสํัญญะหนึ่งยังไม่รู้ความหมาย แต่เมื่อนำมาเข้าคู่กันแล้วความหมายที่เกิดจากสํัญญะตัวแรกก็จะถูกถ้อยโอนมายังสํัญญะตัวหลังได้ในทันที ซึ่งจะทำให้เกิดความเข้าใจในความหมายนั้นได้ในที่สุด (กาญจนา แก้วเทพ. 2553 : 42 และธีรยุทธ บุญมี. 2551 : 224)

4.2 การวิเคราะห์แบบมิทอนอิมิเป็นลักษณะของการถ้อยทอดความหมาย โดยอาศัยความสัมพันธ์สํัญญะที่เป็นส่วนย่อย (Part) มาขึ้นหรือแสดงแทนความหมายของส่วนรวมทั้งหมด (Whole) การสร้างความหมายด้วยวิธีการใช้ส่วนย่อยแทนส่วนใหญ่มารถพบเห็นได้ทั่วไป เช่น กรณีนําธงชาตินำมาเป็นตัวแทนความหมายของความรักชาติแทนความสามัคคี ลักษณะของการสื่อความหมายโดยอาศัยวิธีการมิทอนอิมิเป็นการเรียงรูปภาษาที่ใช้เชื่อมโยงความสัมพันธ์สํัญญะกับตัวความหมายโดยอาศัยการเกี่ยวเนื่องของรูปทรง สี ตำแหน่ง องค์กรตลอดจนลักษณะทางกายภาพ (ธีรยุทธ บุญมี. 2551 : 226 - 228)

ในที่นี้ได้ชี้ให้เห็นการใช้ส่วนย่อยแทนความหมายส่วนใหญ่ ดังนี้

ส่วนใหญ่ทั้งหมด / Whole	ส่วนย่อย / Part
ประเทศไทย	ภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคตะวันออก ภาคใต้
ภาคตะวันออก	จันทบุรี ระยอง ทะเล ชายหาด
จันทบุรี	วังสวนบ้านแก้ว
วังสวนบ้านแก้ว	พระตำหนักใหญ่ (พระตำหนักเทา)

จากแนวความคิดดังกล่าวมาในข้างต้น ประเด็นในเรื่องของการสื่อความหมายนั้น โครงสร้างนับว่ามีส่วนช่วยในการวางกฎเกณฑ์เป็นอย่างมาก และในลำดับต่อมาได้พัฒนาไปสู่แนวทางการศึกษาเชิงสัญวิทยาซึ่งก็มีพื้นฐานมาจากความคิดเชิงโครงสร้างนิยมที่ได้ประยุกต์และปฏิบัติกันมา ในลำดับต่อไปจะเป็นการนำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับแนวคิดและทฤษฎีสัญวิทยา

แนวคิดทฤษฎีสัญวิทยา

“สัญศาสตร์” หรือ “สัญวิทยา” มาจากคำว่า Semiotics และ Semiology ทั้งสองคำมาจากรากศัพท์ภาษากรีกคำเดียวกัน คือ Semeion แปลว่า Sign หรือสัญลักษณ์ Semiotics เป็นคำที่นักปรัชญาชาวอเมริกัน ชาร์ลส์ แซนเดอร์ส เพียร์ซ (Charles Sanders Peirce ค.ศ. 1839 - 1914) ใช้และทำให้เป็นที่รู้จักแพร่หลายในวงวิชาการในสหรัฐอเมริกา ส่วน Semiology เป็นคำที่นักภาษาศาสตร์ชาวสวิสผู้มีชื่อเสียงคือ แฟร์ดีนันด์ เดอ โซซูร์ (Ferdinand de Saussure ค.ศ. 1857 - 1913) ตั้งขึ้นและนิยมใช้ในหมู่นักวิชาการชาวยุโรป

นักทฤษฎีสัญวิทยานั้นคือ แฟร์ดีนันด์ เดอ โซซูร์ (Ferdinand de Saussure) และชาร์ลส์ แซนเดอร์ส เพียร์ซ (Charles Sanders Peirce) แม้ว่าทั้งสองต่างทำการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างความรู้กับสัญลักษณ์ โดยพยายามสำรวจปัญหาเกี่ยวกับความรู้ ซึ่งมาจากความคิดที่ว่าวิธีการทำความเข้าใจโลกของมนุษย์เรานั้นขึ้นอยู่กับภาษาหรือระบบของสัญลักษณ์ที่มีการจัดการ (Organized System of Signs) เหมือนกันก็ตาม แต่วิธีการในการมองรูปแบบและลักษณะการทำงานของสัญลักษณ์ของทั้งสองมีความแตกต่างกัน (Gottdiener, 1995 : Unpage) นั่นคือ โซซูร์ (Saussure) จะให้น้ำหนักไปที่ภาษาที่ใช้ในการสื่อสารเป็นสำคัญ ส่วนเพียร์ซ (Peirce) จะพยายามทำความเข้าใจระบบเครื่องหมายอื่นที่ไม่ใช่ภาษา และในภายหลังก็ได้มีนักวิชาการอีกหลายคนที่น่าแนวคิดทางสัญศาสตร์ไปพัฒนาต่อ อาทิเช่น โรลิ่ง บาร์ตส์ (Roland Barthes) ดังจะได้อีกกล่าวต่อไป

1. แฟร์ดีนันด์ เดอ โซซูร์ (Ferdinand de Saussure)

แฟร์ดีนันด์ เดอ โซซูร์ ได้ให้คำอธิบายถึงสัญวิทยาว่าเป็นศาสตร์ที่ศึกษาถึงวิถีชีวิตของสัญลักษณ์ในสังคมที่สัญลักษณ์นั้นถือกำเนิดขึ้นมา เมื่อขยายความคำว่า “วิถีชีวิต” ของสัญลักษณ์ให้กว้างขวางออกไป ก็จะหมายความว่าการศึกษาการกำเนิด การเจริญ การแปรเปลี่ยน การเปลี่ยนแปลงและการสูญสลายของสัญลักษณ์ตัวหนึ่ง ๆ รวมทั้งวิเคราะห์กฎที่อยู่เบื้องหลังวิถีชีวิตดังกล่าว ศาสตร์นี้จึงสอนเราให้รู้ว่าสัญลักษณ์ประกอบขึ้นมาจากอะไรและกฎเกณฑ์ใดที่ควบคุมมันอย่างไร (Saussure, 1915 : Unpage)

ตามแนวคิดของโซซูร์ สัญลักษณ์ (Sign) ประกอบขึ้นมาจากองค์ประกอบ 2 ส่วน คือ “รูปสัญลักษณ์” (Signifier) ที่เราสามารถรับรู้ผ่านประสาทสัมผัสนั่นเอง เช่น เสียง (Acoustic-image)

ของคำพูดที่เปล่งออกมาและผู้รับสารได้ขึ้นกับ “ความหมายสัญญา” (Signified) ที่เกิดขึ้นภายในใจของผู้รับสาร การรวมตัวกันระหว่างรูปสัญญาและความหมายสัญญาเป็นเรื่องของวัฒนธรรม (Cultural Convention) เป็นความสัมพันธ์ที่ไม่เป็นไปตามธรรมชาติ อธิบายไม่ได้ตามตรรกะ แต่เป็นเพียงการสมมุติขึ้นลอย ๆ (Arbitrary) จึงไม่มีเหตุผลสากลที่ลอยอยู่โดด ๆ เหนือความเข้าใจ (Transcendent) ที่กำหนดให้รูปสัญญาหนึ่ง ๆ ต้องใช้กับความหมายสัญญาหนึ่ง ๆ ซึ่งกฎเกณฑ์กติกาต่าง ๆ ที่สร้างขึ้นอย่างเป็นระบบ อันซ่อนอยู่เบื้องหลังการจับคู่กันของรูปสัญญาและความหมายสัญญานั้น เราเรียกว่า รหัส (Code) สรุปว่าการสร้างและสื่อความหมายตามแบบโซซูร์ คือ การใช้รหัสหรือการเลือกและรวมสัญญาอย่างมีระบบระเบียบตามขนบ หรือกติกาที่ชุมชนหรือสังคมกำหนดไว้เกิดเป็นความสัมพันธ์ที่มีความหมาย

ความหมายสัญญาที่ถูกเลือกเกิดจากความหมายของสัญญาอื่น ๆ ที่ไม่ถูกเลือก และความหมายของสัญญาที่ถูกจัดรวม เกิดจากความสัมพันธ์ของสัญญาหนึ่ง ๆ กับสัญญาอื่น ๆ ที่ก่อนหลังหรือที่ปรากฏรวมอยู่ใน โครงสร้างเดียวกัน การเลือก การไม่เลือก และการจัดรวม จึงเป็นการประกอบสร้างความหมาย

2. ชาร์ลส์ แซนเดอร์ส เพียร์ซ (Charles Sanders Peirce)

เพียร์ซมีความคิดเห็นแตกต่างจากโซซูร์เล็กน้อยในเรื่ององค์ประกอบของสัญญา สำหรับเพียร์ซแล้วสัญญาเป็นรูปแบบความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจาก 3 ส่วน (Gottdiener, 1995 : Unpage) คือ

1. สื่อกลางหรือพาหนะที่เป็นตัวนำความคิด ไปสู่จิตใจของผู้รับ
2. ความคิดที่แปลได้จากสัญญาเรียกว่า “Interpretant” หรือส่วนของความหมาย

นั่นเอง

3. วัตถุอ้างอิง (Object หรือ Referent) ที่สื่อถึงในฐานะเป็นภาพตัวแทน (Representamen) ซึ่งอาจเป็นสิ่งของหรือสถานการณ์ที่มีความเกี่ยวข้องสืบเนื่องมาจากการรับรู้ Representamen นั้น ๆ

จะเห็นว่าตัวแทน Representamen เทียบได้กับ “รูปสัญญา” (Signifier) และความคิดที่แปลได้จากสัญญา Interpretant จะใกล้เคียง กับ “ความหมายสัญญา” (Signified) ของโซซูร์ แต่ไม่เหมือนเสียทีเดียว เพราะว่า Interpretant จะรวมความหมายที่เกิดจากสัญญาและเกิดจากตัวผู้สัมผัสสัญญานั้น ๆ Interpretant ไม่ใช่ตัวผู้แปลสัญญาแต่เป็น “ผล” ของการที่สัญญาสัมผัสผู้ใช้ จึงรวมเอาประสบการณ์ของผู้ใช้ที่มีต่อ “ของจริง” (Object) เอาไว้ในความหมายด้วย กระบวนการสร้างความหมาย (Signification) เป็นผลรวมจากการประสบการณ์ในโลกแห่งวัตถุและกระบวนการทางสมองที่ทำงานร่วมกัน องค์ประกอบทั้ง 3 ส่วนนี้สร้างความสัมพันธ์ระหว่างกัน องค์ประกอบตัวหนึ่งสามารถเปลี่ยนไปอยู่สถานะขององค์ประกอบตัวอื่นได้อย่างอิสระ โดยขึ้นอยู่กับสถานการณ์

(Circumstances) สัญญะหนึ่งแปรไปสู่อีกสัญญะหนึ่ง และกระตุ้นให้เกิดสัญญะอื่น ๆ ตามมากมาย เป็นกระแสนของเครื่องหมายและความหมายที่ไหลต่อเนื่องกันไปอย่างไม่จบสิ้น โดยเพียร์ซ์ได้จัดแบ่งสัญญะออกเป็น 3 ประเภทตามความสัมพันธ์ของสัญญะกับของจริงที่ถูกแทนที่ ได้แก่

1. Icon หรือ “รูปเหมือน” เป็นเครื่องหมายที่มีรูปร่างลักษณะเหมือน (Resemblance) หรือคล้ายกับของจริง หรือสิ่งที่มันบ่งบอก และเป็นที่น่าสนใจได้ง่าย ตัวอย่างเช่น ภาพถ่าย แผนที่ ภาพวาด ภาพบนป้ายจราจรที่เป็นรูปจำลองของรถยนต์หรือจักรยานยนต์ กระทั่งคำพูดบางคำ ที่เป็นการเลียนเสียงธรรมชาติ

2. Index/indices หรือ “ดัชนี” เป็นเครื่องหมายที่มีความเชื่อมโยงของจริง แบบเป็นเหตุเป็นผลกัน (Causal Connection) เป็นเครื่องบ่งชี้ถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ตัวอย่างเช่น ควันไฟเป็นเครื่องบ่งชี้ว่ามีไฟไหม้

3. Symbol หรือ “สัญลักษณ์” เป็นเครื่องหมายที่แสดงถึงบางสิ่งบางอย่าง แต่ไม่ได้คล้ายคลึงกับสิ่งที่บ่งชี้ความเชื่อมโยงระหว่างสัญลักษณ์กับของจริงที่อ้างอิงถึงนั้น ไม่ใช่ความเชื่อมโยงกันตามธรรมชาติแต่เป็นผลมาจากข้อตกลงของสังคม (Social Convention) และอาศัยการเรียนรู้ ตัวอย่างเช่น ภาษา เครื่องหมายจราจร และเครื่องหมายทางด้านคณิตศาสตร์

3. โรลิ่ง บาร์ตส์ (Roland Barthes)

โรลิ่ง บาร์ตส์ เป็นนักสัญวิทยาชาวฝรั่งเศสที่มีอิทธิพลอย่างมากในช่วงหลังสงครามโลก ครั้งที่ 2 เป็นนักคิดที่เริ่มนำเอาการวิเคราะห์แบบสัญวิทยาไปใช้กับวัฒนธรรมศึกษา แนวคิดสำคัญของบาร์ตส์ที่จะกล่าวถึงเกี่ยวข้องกับความหมายของสัญญะ โดยเขาเห็นว่าความหมายของสัญญะ นั้นมีอยู่ 2 ระดับ ได้แก่

1. ระดับความหมายตรง (Denotation) ที่ถูกสร้างขึ้นมาอย่างเป็นภววิสัย (Objective) เป็นความหมายที่ผู้ใช้เข้าใจตามตัวอักษร เป็นที่ยอมรับโดยทั่วไปตามข้อตกลงที่กำหนดขึ้นมา จัดอยู่ในลักษณะของการอธิบายหรือพรรณนา (Descriptive Level)

2. ระดับค้ำความหมายแฝง (Connotation) ที่เกิดขึ้นจากการตีความโดยอัตวิสัย (Subjective) ขึ้นอยู่กับตัวบุคคล จากประสบการณ์ต่าง ๆ ที่ได้ประสบมาในชีวิตหรือบริบททางสังคมวัฒนธรรมหนึ่ง ๆ

บาร์ตส์เห็นว่าสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัวเราในสังคมนั้นล้วนเป็นสัญญะ มีระบบวัฒนธรรมเป็นรหัสหรือกฎเกณฑ์ในการสร้างความหมายของสัญญะ แต่ด้วยความเคยชินหรือการอำพรางของวัฒนธรรมเราจึงมองข้ามหรือมองไม่เห็นความหมายในระดับที่สรรพสิ่งต่าง ๆ มีฐานะเป็นสัญญะ หรือถูกทำให้กลายเป็นสัญญะ และมีบทบาทหน้าที่ในเชิงสัญญะ (Sign-function) จึงมองเห็นความหมายของสรรพสิ่งนั้นเป็นเรื่องของธรรมชาติธรรมดา เป็นเพียงสิ่งของเพื่อการใช้สอยเท่านั้น

ไชยรัตน์ เจริญสิน โอปาร (2555 : 133 - 136) ได้กล่าวว่า ในระดับของภาษาความหมาย จะเกิดขึ้นจากการมีองค์ประกอบครบ 3 ส่วน คือ

1. รูปสัญลักษณ์
2. ความหมายสัญลักษณ์
3. สัญลักษณ์

แต่ในระดับของประสบการณ์การรับรู้ในชีวิตประจำวันนั้น เรามองเห็นเพียงสองส่วน คือ รูปสัญลักษณ์กับความหมายสัญลักษณ์เท่านั้นแต่มองไม่เห็นสัญลักษณ์ ซึ่งเป็นผลรวมของรูป และความหมายในระดับของมายาคติ ก็มีลักษณะการทำงาน 3 มิติเช่นกัน โดยที่สัญลักษณ์ในระดับของภาษา ได้กลายเป็นรูปสัญลักษณ์ของมายาคติ ซึ่งหมายถึง มันสามารถสื่อความหมายได้เลย โดยไม่จำเป็นต้องอาศัยการรวมตัวกันของรูปสัญลักษณ์กับความหมายสัญลักษณ์ อย่างไรก็ตามแม้ว่าจะมีกฎข้อบังคับแต่ความหมายของสัญลักษณ์ก็ไม่ได้หยุดนิ่งอยู่กับที่หรือมีความหมายอยู่เพียงระดับเดียว แต่มีการเลื่อนไหลของความหมายไปตามบริบทต่าง ๆ ด้วย จึงทำให้สัญลักษณ์หนึ่ง ๆ อาจมีความหมายได้หลายระดับหลายแง่มุม

การศึกษาในเชิงสัญลักษณ์ เป็นแนวความคิดเกี่ยวกับกระบวนการสื่อความหมาย ซึ่งโดยธรรมชาติแล้วเป็นศาสตร์ที่มีความละเอียดอ่อนลึกซึ้ง ปรัชญาการณบางอย่างหรือสัญลักษณ์ บางประเภทไม่สามารถอธิบายด้วยคำพูดได้อย่างละเอียดลึกซึ้ง ต้องอาศัยบริบททางสังคม วัฒนธรรมมาใช้ในการอ่านหรือตีความจึงจะสามารถเข้าใจความหมายนั้นได้ ทั้งนี้กาญจนา แก้วเทพ (2543 : 28) ได้สรุปถึงคุณสมบัติสำคัญของสัญลักษณ์ไว้ 3 ประการ คือ

1. มีลักษณะเป็นรูปธรรม สามารถรับรู้ได้โดยใช้โสตประสาททั้ง 5
2. มีความหมายมากกว่าตัวมันเอง
3. ผู้ใช้สัญลักษณ์ต้องตระหนักว่า รูปธรรมดังกล่าวเป็นสัญลักษณ์

สำหรับคุณสมบัติทั้งสามประการนั้น นับว่าเป็นสิ่งที่มนุษย์รับรู้กัน โดยทั่วไปอยู่แล้ว เช่น ในกรณีเมื่อเห็นเพื่อนกับมาจากการแข่งขันกีฬา แล้วหูสองนิ้วเป็นรูปตัว V เพื่อแสดงความหมายว่า ชนะการแข่งขัน ซึ่งนั่นก็คือ “สัญลักษณ์” โดยในเบื้องต้นกล่าวถึง “สัญลักษณ์” ว่าการเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้น อาจจะเป็นสัญลักษณ์หรือสิ่งใดก็ได้ที่เพื่อใช้แทนของจริงในตัวบท (Text) หนึ่ง ๆ ซึ่งตัวสัญลักษณ์เอง ต้องมีลักษณะทางกายภาพ และต้องมีการอ้างอิงไปถึงสิ่งอื่นนอกเหนือไปจากตัวมันเอง ขณะเดียวกันสัญลักษณ์นี้ จะต้องถูกนำมาใช้และรับรู้โดยผู้ที่เกี่ยวข้องกับทั้งหมด ยกตัวอย่างเช่น ในงานศพของคนไทย ผู้ที่จะมาร่วมงานจะต้องต้องสวมใส่เสื้อผ้าสีดำหรือสีขาว เท่านั้น ในที่นี้ สีดำหรือสีขาวก็คือสัญลักษณ์ (สิ่งที่เห็นทางกายภาพ เช่น สี) ที่ทุกคนในสังคมยอมรับร่วมกันว่า มันคือสีของเครื่องแต่งกายที่ใช้ในงานศพ สำหรับในเชิงสัญลักษณ์แล้ว สิ่งนี้ถูกเรียกว่า “ตัวหมาย”

(Signifier) ส่วนความหมายที่ได้ เรียกว่า “ตัวหมายถึง” (Signified) คือ ความคิดรวบยอดของสัญลักษณ์ที่ผ่านหรือผู้รับสารนึกถึง

สำหรับสุภางค์ จันทวานิช (2551 : 218 - 219) ได้ศึกษาองค์ประกอบสัญลักษณ์ตามแนวทางของ โรล็องด์ บาร์ตส์ (Roland Barthes. 1915 - 1980) ไว้อย่างน่าสนใจ ซึ่งในนี้สรุปความได้ว่า สัญลักษณ์ คือ หน่วยของการสื่อความหมายที่มีองค์ประกอบด้วยกัน 2 ส่วนที่สำคัญๆ คือ สิ่งที่เราใช้เรียกหรือเขียนก็คือ รูปของสัญลักษณ์ (Signified) ในที่นี้อาจจะเป็นคำพูดหรือภาษาเขียนก็ได้กับสิ่งที่สื่อความหมายออกมาหรือความหมายสัญลักษณ์ (Signified) โดยบาร์ตส์ได้กล่าวว่า สิ่งที่เราใช้เรียกหรือเขียนกับสิ่งที่สื่อความหมายออกมาเป็นกระบวนการทางสัญลักษณ์ (Sign) ที่เกิดจากการเชื่อมโยงความคิด (Concept) เข้ากับภาพ (Image) ทั้งกระบวนการสร้างสัญลักษณ์ขึ้นมาใช้เพื่อสื่อความหมายทางวัฒนธรรมได้ปรากฏให้เห็นในสิ่งต่าง ๆ เช่น ภาพของสินค้าแบรนด์เนมที่นักแสดงสวมใส่ เพื่อต้องการที่จะแสดงให้ตนดูดี

การถ่ายทอดความหมายเชิงสัญลักษณ์เป็นศาสตร์ที่ว่าด้วยเรื่องของการสื่อสาร โดยธรรมชาติจะปรากฏตัวให้เห็นผ่านรูปของสัญลักษณ์ ซึ่งสามารถจับต้องได้โดยอาศัยโสตประสาททั้ง 5 ของมนุษย์ในการสัมผัส สำหรับการจำแนกความหมายของสัญลักษณ์เพื่อทำความเข้าใจกับระดับความหมายของสัญลักษณ์เอง นับเป็นสิ่งที่มีความสำคัญกับกระบวนการศึกษาเป็นอย่างยิ่ง

นักวิชาการด้านสังคมวิทยาในประเทศไทยหลายคนที่ได้ศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับสัญลักษณ์ในที่นี้จะขอแนะนำแนวความคิดของธีรยุทธ บุญมี (2551 : 112 - 113) ที่ได้จากการสรุปแนวความคิดของแฟร์ดีน็อง เดอ โซซูร์ (Ferdinand de Saussure) ซึ่งได้กล่าวถึงระดับความหมายของสัญลักษณ์ไว้ 2 ประเภท คือ

1. ความหมายโดยตรง (Denotative Meaning) เป็นความหมายขั้นแรก ที่เป็นความสัมพันธ์ขั้นพื้นฐานระหว่างสัญลักษณ์กับตัวอ้างอิง ลักษณะของความหมายที่ได้นี้จะมีความหมายแบบตรงไปตรงมา เช่น “รถยนต์” มีความหมายว่าเป็นยานพาหนะชนิดหนึ่งที่มีเครื่องยนต์สามารถเคลื่อนตัวพาคนหรือผู้โดยสารไปไหนมาไหนได้โดยไม่ต้องเดิน หรือ ในกรณี “บ้าน” มีความหมายว่าเป็นที่อยู่อาศัยไว้พักพิง หลบแดดหลบฝน ซึ่งเป็นความหมายทางกายภาพ ความหมายโดยตรงแบบนี้ เป็นความสัมพันธ์ขั้นพื้นฐานระหว่างสัญลักษณ์นั้น ๆ กับตัวอ้างอิงที่เกิดจากภาพในมโนสำนึก ในมิติของการสื่อสารการใช้ความหมายในลักษณะมีประโยชน์ค่อนข้างจำกัด เพราะไม่สามารถให้ความหมายที่แสดงถึงความลึกซึ้งได้

2. ความหมายโดยนัย (Connotative Meaning) เป็นความหมายขั้นที่สอง ซึ่งให้ความหมายที่ลึกซึ้ง กินใจ เกินกว่าความหมายในขั้นแรก ความหมายในระดับนี้ จะมีนัยความหมายที่ลุ่มลึกแฝงเร้น ไปด้วยความหมายทางสังคมหรือเป็นความหมายที่เป็นข้อตกลงของแต่ละสังคม

ความหมายนี้จะแปรผันไปตามวัฒนธรรมของแต่ละสังคม เช่น “รถยนต์” หรือ “บ้าน” อาจหมายถึง ความหรูหรา ราคาแพง ความมีรสนิยม หรือดูแตกต่างจากคนอื่น ซึ่งความหมายที่ได้นี้ จะดูความแตกต่างจากความหมายโดยตรงที่มองเป็นเพียงยานพาหนะ หรือเป็นที่พักอาศัยเพียงอย่างเดียว สำหรับการวิเคราะห์ความหมายโดยนัย (Connotation Meaning) เป็นความหมายที่อยู่ในระดับลึกลงไป เกินกว่าที่จะรับรู้ได้โดยง่าย ความหมายโดยนัยนี้เป็นความหมายทางสังคมที่ซ่อนอยู่ในระดับลึก (Latent Meaning) เกินกว่าที่เราเองจะสังเกตได้โดยง่าย เช่น เวลาพูดถึงชานา นอกจากจะมีความหมายถึงคนที่ปลูกข้าวแล้ว บางคนยังนึกถึง คนที่มีความยากลำบากและเป็นคนที่ใช้แรงงาน หลักการสร้างความหมายด้วยวิธีนี้ ค่อนข้างที่จะกินความหมายลึกซึ้ง และเป็นสิ่งที่สัตววิทยาได้ให้ความสนใจ

สำหรับประเด็นความสำคัญที่เกี่ยวข้องกับความหมายของสัตววิทยา ที่นักสัตววิทยาได้ให้ความสนใจเป็นอย่างมากก็คือ ความหมายโดยนัยซึ่งเป็นความหมายทางวัฒนธรรมที่แฝงฝังอยู่ในปรากฏการณ์ต่าง ๆ เป็นความหมายในเชิงลึก โดยผู้ผ่านความหมายหรือผู้ศึกษาจะต้องวิเคราะห์สัตววิทยาที่ได้โดยผูกโยงเข้ากับค่านิยมหรือความเชื่อทางสังคมจึงจะช่วยให้สามารถเข้าถึงความหมายนั้น ๆ ได้ ซึ่งปกติสัตววิทยาจะประกอบไปด้วยความหมายโดยตรงและความหมายโดยนัยเสมอ เช่น สัตววิทยาในด้านวิทยาศาสตร์จะมีสัดส่วนของความหมายในขั้นแรกสูงกว่าความหมายโดยนัยเสมอ ในขณะที่สัตววิทยาด้านศิลปะจะมีสัดส่วนที่ตรงข้ามกัน คือ มีความหมายโดยนัยมากกว่า (กาญจนา แก้วเทพ, 2543 : 34 - 35) ความหมายโดยนัย เป็นความหมายในเชิงตีความ (Interpretative) จึงเป็นเรื่องของตัวบุคคล ค่านิยมของกลุ่มบุคคล หรือทำที่ทางวัฒนธรรม โดยความหมายนั้น จะขึ้นอยู่กับว่าจะถูกตีความจากตัวบุคคล ค่านิยมของกลุ่มบุคคล หรือทำที่ทางวัฒนธรรม ที่เข้าถึงความโดดเด่นที่ปรากฏในพื้นที่ ดังนี้แล้วสัตววิทยาจึงแปลความหมายได้หลายอย่างตามที่ตัวบุคคล ค่านิยมของกลุ่มบุคคล หรือทำที่ทางวัฒนธรรม ที่จะใช้เป็นวิธีเลือกการตีความเหล่านั้น เช่น ในกรณีการศึกษาสัตววิทยาของวังสวนบ้านแก้ว ผู้ตีความสัตววิทยาจะต้องอาศัยการวางแผนศึกษาวิเคราะห์ถึงบริบทที่สำคัญ และการเปรียบเทียบความหมายเพื่อศึกษาสัตววิทยาที่จะสามารถให้ความหมายเฉพาะของวังสวนบ้านแก้วที่เหมาะสมได้

จากข้อมูลดังกล่าวมา ประเด็นที่เป็นจุดเน้นก็คือ การแสดงระดับของความหมายที่ได้จากการทำความเข้าใจสัตววิทยานั้น นับเป็นเรื่องที่ทั้งเข้าใจง่ายและเข้าใจยากในเวลาเดียวกัน ขึ้นอยู่กับบริบทและผู้ทำความเข้าใจว่าจะต้องการนิยามให้มันมีความหมายอยู่ในระดับใด สัตววิทยาจะเป็นได้ทั้งเหตุการณ์หรือกิจกรรมในกระบวนการสร้างความหมายเชิงสัตววิทยาเพื่อจะสามารถสื่อสารร่วมกันได้นั้น ในแนวทางการวิเคราะห์สัตววิทยาจะเริ่มต้นจากการค้นหาความหมายของตัวบท (Text) หนึ่งๆ ที่จะถูกอ่านความหมายออกมาในแบบใดนั้น จำเป็นต้องสัมพันธ์และขึ้นอยู่กับบริบท (Context) ทางสังคมและวัฒนธรรมที่ตัวบทนั้น ๆ เกิดขึ้นมา เช่น “สีแดง” ในแต่ละวัฒนธรรม

ก็มีความหมายแตกต่างกันนอกจาก “สีแดง” ในบริบทแวดล้อมทางวัฒนธรรมของไทย หมายถึงความเป็นชาติ ซึ่งมาจากคำนิยามของกลุ่มบุคคล หรือท่าทีทางวัฒนธรรม ส่วน “สีแดง” ในวัฒนธรรมจีนนั้นได้ยกสีแดงไว้เป็นสัญลักษณ์ของความมงคล มีความหมายโดยทั่วไปถึงความโชคดีและความสุข ส่วนชาวไนจีเรียเชื่อว่า “สีแดง” หมายถึงความมีชีวิตชีวา ชาวอินเดียมีความเชื่อว่า “สีแดง” คือ ความบริสุทธิ์ ราคะ และจิตวิญญาณ เป็นต้น

จากแนวคิดที่กล่าวมาสะท้อนให้เห็นว่าสัญลักษณ์เป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการค้นหาความหมายเชิงวัฒนธรรมที่ซ่อนเร้นอยู่ในตัวบทหรือตัวงาน ทั้งนี้ความหมายที่ได้ถูกอ่านจะตีความภายใต้เงื่อนไขและบริบททางสังคมนั้น ๆ เป็นสำคัญ

แนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อ

ความเชื่อเป็นพื้นฐานของลัทธิศาสนา เป็นที่มาของประเพณีพิธีกรรม และเป็นนามธรรมที่ไม่อาจจับต้องหรือสัมผัสได้ด้วยอวัยวะ หรือระบบสัมผัสส่วนใดของร่างกาย แต่สามารถรับรู้สัมผัสได้จากสิ่งอื่น หรือกิจกรรมอื่นที่เกิดขึ้นเนื่องด้วยความเชื่อนั้น สำหรับในด้านความหมายมีผู้ให้นิยามความหมายของความเชื่อ เอาไว้แตกต่างกันดังนี้

ความหมายของความเชื่อ

ราชบัณฑิตยสถาน (2525 : 274) ให้ความหมายไว้ว่า “เชื่อ” หมายถึง เห็นตามด้วย มั่นใจ และไว้ใจ

ชะลอ บุญช่วย (2530 : 17) กล่าวว่า ความเชื่อหมายถึงการยอมรับที่แสดงถึงความจงรักภักดี ความศรัทธา และการยอมรับในอำนาจเร้นลับอื่น ๆ

นันทนา ขุนภักดี (2530 : 5) ได้ศึกษาความเชื่อของคนไทยในอดีตและกล่าวสรุปไว้ว่า ความเชื่อ หมายถึง สภาพที่บุคคลให้ความมั่นใจ เห็นคล้อยตาม และพร้อมที่จะปฏิบัติตามสิ่งหนึ่งสิ่งใดแล้วนำไปถ่ายทอดให้บุคคลอื่น ได้ทราบ เพื่อต้องการให้เกิดความมั่นใจ เห็นคล้อยตาม และปฏิบัติตาม โดยไม่คำนึงว่าความเชื่อนั้น ๆ จะมีเหตุผลที่สามารถพิสูจน์ได้หรือไม่ก็ตาม และชี้ให้เห็นความเชื่อของคนมีมูลเหตุมาจากความไม่รู้ เพราะความไม่รู้ทำให้เกิดความกลัวแล้วจึงคิดสร้างความเชื่อขึ้นมาเพื่อให้เป็นที่พึ่งทางใจ

ธวัช ปุณ โนนทก (2533 : 350) ให้ความหมายไว้ว่า ความเชื่อ คือการยอมรับอันเกิดอยู่ในจิตสำนึกของมนุษย์ ต่อพลังอำนาจเหนือธรรมชาติที่เป็นผลดีหรือผลร้ายต่อมนุษย์ แม้ว่า พลังอำนาจเหนือธรรมชาติเหล่านี้ไม่สามารถพิสูจน์ได้ว่าเป็นความจริง แต่มนุษย์ในสังคมหนึ่งยอมรับและให้ความเคารพยำเกรง

สถาพร ศรีสังข์ (2533 : 16) ให้ความหมายของความเชื่อไว้ว่า ความเชื่อ หมายถึง การยอมรับข้อเสนออย่างใดอย่างหนึ่งว่าเป็นความจริง การยอมรับนี้อาจเกิดจากสติปัญญา เหตุผล หรือศรัทธา โดยไม่ต้องมีเหตุผลใด ๆ มารองรับก็ได้

สมปราชญ์ อัมมะพันธ์ (2536 : 7) กล่าวว่า ความเชื่อคือ ระดับของจิตใจของบุคคล ที่มอบความไว้วางใจ ความเชื่อใจ หรือความเชื่อมั่นต่อบุคคล หรือสิ่งหนึ่งสิ่งใด

ทัศนีย์ ทานตวณิช (2543 : 4) กล่าวว่า ความเชื่อคือ การยอมรับนับถือเป็นว่าความจริง หรือมีอยู่จริง การยอมรับหรือการยึดมั่นนี้ อาจมีหลักฐานเพียงพอที่จะพิสูจน์ได้ หรืออาจไม่มีหลักฐาน ที่จะพิสูจน์สิ่งนั้นให้เห็นจริงได้

ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า ความเชื่อหมายถึง การยอมรับนับถือ เชื่อมั่นในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ที่อาจตั้งอยู่บนพื้นฐานของความคิด เหตุผลที่พิสูจน์ได้ หรืออาจตั้งอยู่บนพื้นฐานของการยอมรับ ศรัทธา โดยปราศจากเหตุผลหรือต้องพิสูจน์ใด ๆ ที่เป็นแนวทางในการตัดสินใจเชื่อ ปฏิบัติ ละเว้น การปฏิบัติสิ่งใด ๆ โดยมีอิทธิพลเหนือจิตใจของบุคคล และมีการปฏิบัติสืบกันมาจนเป็นวัฒนธรรม อย่างหนึ่งของมนุษย์

แนวคิดหรือทัศนะเกี่ยวกับความเชื่อ

นักวิชาการ ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อไว้ดังต่อไปนี้

จรัส พยัคฆราชศักดิ์ (ม.ป.ป. : 34) ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อไว้ พอสรุปได้ว่า มนุษย์จำเป็นต้องผูกพันอยู่กับความเชื่อ โดยมีอาจขาดความเชื่อได้ ชีวิตมนุษย์มีทั้งสิ่งที่มองเห็นได้ เข้าใจได้ และพิสูจน์ได้ ความเชื่อทำให้มนุษย์เกิดความมั่นใจ ทำให้เกิดความสบายใจ และความเชื่อ ทำให้มนุษย์บรรลุถึงความสำเร็จได้

ชัช ปุณ โณทก (2533 : 350) ความเชื่อเกิดจากพลังจิตได้สำนึก อาจเป็นสิ่งที่เหนือธรรมชาติหรืออาจทำให้เกิดผลต่าง ๆ กับผู้คนในสังคม สิ่งนั้นอาจจะมีตัวตนหรือไม่มีตัวตนก็ได้ แต่จะมีผลต่อจิตใจ จนเกิดเป็นความเชื่อแม้ว่าจะเป็นามธรรม เป็นสภาวะของจิตใจที่บุคคลหรือกลุ่มคนหนึ่ง ที่จะมีต่อเหตุการณ์ เรื่องราว หรือบุคคลหนึ่ง ซึ่งอาจเป็นเรื่องที่พิสูจน์ได้หรือไม่ได้ก็ตาม

ศิริพร สุวรรณศรี (2536 : 125) กล่าวในสิ่งที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อ เป็นการยึดมั่นในสิ่ง ๆ หนึ่ง ซึ่งอาจจะมีตัวตนหรือไม่ก็ได้ และความเชื่อยังเป็นตัวกำหนดแนวทางการปฏิบัติตนในสังคม

อภิศักดิ์ โสมอินทร์ (2537 : 15 - 19) ได้กล่าวว่า ความเชื่อเกิดจากความรู้สึกนึกคิด เกิดจากฐานรากเหง้าทางความคิดและยังเชื่อว่าทุกคนดำเนินชีวิตอยู่บนโลกนี้ได้ด้วยความเชื่อ

วิราวรรณ สมพงษ์เจริญ (2550 : 62) ได้กล่าวในเรื่องของความเชื่อไว้ว่า เป็นสิ่งที่เกิดจากความนึกคิดที่เชื่อว่าสิ่งนั้นเป็นจริง และมีผลต่อการกระทำของบุคคลนั้น ๆ

บทบาทของความเชื่อ

สุเทพ สุนทรเกสัช (2525 : 48) กล่าวว่า ความเชื่อเป็นบ่อเกิดของพฤติกรรมและการกระทำ พิธีกรรมสามารถสะท้อนถึงลักษณะความเชื่อของคน ในชุมชนนั้น ได้อย่างชัดเจนที่สุด สภาพภูมิอากาศที่แตกต่างกัน ทำให้การดำเนินชีวิต และความเชื่อที่แตกต่างกัน

มณี พยอมยงค์ (2530 : 66 - 122) กล่าวถึงประโยชน์ของความเชื่อว่า ความเชื่อทำให้เกิดความมั่นใจ ความเชื่อทำให้เกิดพลัง ความเชื่อทำให้เกิดการสร้างสรรค์ ความเชื่อทำให้เกิดความสามัคคี ความเชื่อทำให้เกิดรูปธรรม ความเชื่อเป็นพื้นฐานทำให้เกิดปัญญา ความเชื่อทำให้นับถือศาสนาได้อย่างมั่นคง และความเชื่อทำให้เกิดฤทธิ์ทางใจ

เบญจรัชต์ เมืองไทย (2543 : 75) กล่าวว่า ความเชื่อล้วนมีความสัมพันธ์กับระบบสังคม เศรษฐกิจ การเมือง ของชุมชนท้องถิ่นอย่างแยกไม่ออก ความเชื่อจึงมีบทบาทหลักในการควบคุมความสัมพันธ์ ความเชื่อจึงมีบทบาทหลักในการควบคุมความสัมพันธ์ของผู้คนในสังคมให้อยู่ร่วมกันอย่างมีระเบียบแบบแผน

บัวกนก วัชรปริดา (2544 : 108) กล่าวว่า เมื่อมีความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรม จึงเป็นสิ่งที่ตามมา เพราะความเชื่อเป็นสิ่งที่เป็นามธรรม ส่วนประเพณีและพิธีกรรมนั้นเป็นรูปธรรม ที่กระทำขึ้นมาเพื่อรองรับความเชื่อนั้น

สัจญา สัจญาวิวัฒน์ (2545 : 14 - 19) กล่าวว่าความเชื่อเป็นสิ่งที่ฝังแน่นอยู่ในความรู้สึกของมนุษย์ ทั้งที่เป็นเรื่องเกี่ยวกับตนเองและเรื่องต่าง ๆ เพราะความเชื่อช่วยให้เข้าใจวิถีทุกอย่างในการดำรงอยู่ในโลก ทั้งที่เป็นความจริงและความไม่จริง แต่มีอิทธิพลต่อมนุษย์ทำให้มีผลต่อพฤติกรรมความเชื่อมีทั้งความสำคัญในตนเองและยังมีความสำคัญในฐานะเป็นแหล่งที่มาของค่านิยม อุดมการณ์ และบรรทัดฐานทางสังคม ซึ่งเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น การจัดระเบียบและนำมาบังคับพฤติกรรมของคน เพื่อเป็นแนวในการปฏิบัติระหว่างกันและกัน ความเชื่อจึงเป็นสิ่งสำคัญสิ่งหนึ่งในชีวิตมนุษย์

จากที่กล่าวมาโดยสรุป ความเชื่อเป็นบ่อเกิดของวัฒนธรรมหลายรูปแบบ ทั้งวัฒนธรรมทางวัตถุและวัฒนธรรมทางจิตใจ โดยเฉพาะทางด้านจิตใจนั้น ความเชื่อเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ ในยามที่มนุษย์มีความทุกข์ ความเชื่อจึงเป็นองค์ประกอบสำคัญอย่างหนึ่งที่ช่วยบรรเทาความทุกข์ ที่เป็นสภาพทางจิตใจได้ดีที่สุด

แนวคิดเกี่ยวกับพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์

พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์มีองค์ประกอบสองด้าน ได้แก่ โลกสามัญ (Profane World) และ โลกศักดิ์สิทธิ์ (Sacred World) ปรีตดา เณลิเมฝ้า กอนันตกุล (2546 : 136) ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับ โลกสามัญ (Profane World) ไว้ว่า เป็นโลกที่มองเห็นได้และสัมผัสได้ ซึ่งมีทั้งการเกิดและตาย สุข และทุกข์ โดยนำเรื่องราวที่ถูกบันทึกผ่าน เรื่องเล่า ตำนาน ในอดีตของชุมชนมาผูกโยงเพื่อแสดง ความเป็นตัวตนของชุมชน ทั้งนี้ความเชื่อในแต่ละเรื่องเล่าและตัวตนของชุมชนจะถูกเก็บรักษาไว้ในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ และมีปฏิสัมพันธ์กับชุมชนจนกลายเป็นส่วนหนึ่งของบริบทชุมชน โดยสร้างความเชื่อเกี่ยวกับพลังงานเหนือธรรมชาติและโลกหลังความตาย ซึ่งเป็นโลกที่พระเจ้าและวิญญาณมนุษย์สิงสถิตอยู่ เรียกว่า โลกศักดิ์สิทธิ์ (Sacred World) ซึ่งมีล ดูร์กายม์ (Emile Durkheim, 1974 : Unpage) ได้กล่าวว่า โลกศักดิ์สิทธิ์และโลกสามัญ เป็นมโนทัศน์อย่างหนึ่ง ในการพิจารณาระบบ ความเชื่อและศาสนา เพื่อสัมผัสหรือเข้าถึง โลกศักดิ์สิทธิ์ มนุษย์จึงสร้างพื้นที่เฉพาะสำหรับ ประกอบพิธีกรรม ซึ่งเป็นจุดเชื่อมต่อระหว่าง โลกสามัญของผู้คนกับ โลกทางความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติ เรียกว่า พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ (Sacred Place) โดยลักษณะพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์สามารถสังเกตได้จาก 3 ลักษณะ (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2542 : Unpage) ได้แก่

1. ลักษณะเชิงพื้นที่ ซึ่งมักอยู่ในภูมิประเทศที่เด่น เช่น วัดสวนบ้านแก้ว ตั้งอยู่ในมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี จังหวัดจันทบุรี มีความโดดเด่น ชวนสงสัย ว่าเหตุใดพื้นที่นี้จึงร่วมกัน เป็นทั้งพื้นที่วัดที่ประทับกับพื้นที่สถานศึกษาในสถานที่เดียวกัน

2. พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่มีความเกี่ยวข้องกับเรื่องเล่า ชุมชนได้สร้างความหมายให้แก่พื้นที่ที่มีความสำคัญ ผ่านการผูกเรื่องเล่า ตำนาน ในอดีตเป็นเรื่องเล่าขานกันมาจนกลายเป็นความเชื่อในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์จนถึงปัจจุบัน ซึ่งตำนานได้ผูกโยงความเป็นตัวตนของคนในชุมชน เข้ากับพลังบางอย่างที่ไม่สามารถอธิบายได้ เช่น วัดสวนบ้านแก้ว จังหวัดจันทบุรีนั้น อดีตเคยเป็นที่ประทับของอดีตสมเด็จพระราชาธิบดีองค์หนึ่งของประเทศไทย ยาวนานถึง 18 ปี ท่านได้ทรงสร้างคุณูปการสำคัญแก่ชาวจันทบุรีด้วยความพระเมตตา เมื่อทรงเสด็จสวรรคตไปแล้วก็ยังคงมีความเชื่อของชุมชนในความมีพระเมตตาที่จะดูแลปกป้องชาวจันทบุรี ให้มีความสุขความเจริญ โดยมีประเพณีของชุมชนต่อเนื่องมานาน โดยในทุกวันที่ 22 พฤษภาคม ของทุกปี ณ ลานพระบรมชินยานุสาวรีย์สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี วัดสวนบ้านแก้ว ได้มีพิธีบำเพ็ญกุศลและวางพวงมาลาวันคล้ายวันสวรรคต สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ 7 ต่อเนื่องมายาวนานจนเป็นประเพณีบนพื้นที่อันศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งตำนานได้ผูกโยงความเป็นตัวตนของคนในชุมชนเข้ากับพลังบางอย่างที่ไม่สามารถอธิบายได้ มีความเชื่ออีกบางประการคือ เมื่อผู้ใดมีความประสงค์ตามคำขอ ทั้งในเรื่องการขอโชคลาง ความรัก การศึกษา เหล่านี้ก็มีก้นาดอกกุหลาบสีชมพูมาถวาย

ณ ลานพระบรมชินยานุสาวรีย์สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี วังสวนบ้านแก้ว จังหวัดจันทบุรี ซึ่งมีเรื่องเล่าต่อกันมาว่า สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีทรงโปรดกุหลาบสีชมพู หากผู้ใดนำกุหลาบสีชมพู มาถวายจะได้สมความปรารถนาตามคำขอ นอกจากเรื่องของสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีฯ ในวังสวนบ้านแก้วแล้ว ยังมีเรื่องเล่าเกี่ยวกับเรื่องราวของพ่อปู่โป่งลานที่ชุมชนมีความเชื่อยาวนานว่า ศักดิ์สิทธิ์ เป็นที่เคารพสักการะในพื้นที่นี้มายาวนานเช่นเดียวกัน ในทุก ๆ ปีจะมีประเพณีวิ่งโป่งลาน โดยมีวิถีปฏิบัติร่วมอยู่ในความเชื่อของชุมชน เพื่อสักการะบูชาและขอพรอันศักดิ์สิทธิ์จากพ่อปู่โป่งลาน เพื่อเป็นเกราะป้องกันภัยอันตรายต่าง ๆ

3. ร่องรอยกิจกรรมทางศาสนา พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ จะมีร่องรอยหรือสัญลักษณ์ที่ถูกทำให้เชื่อว่าเป็นร่องรอยศักดิ์สิทธิ์ปรากฏอยู่ โดยมีความเกี่ยวข้องกับตำนานในพื้นที่ เช่น ตำนานในพื้นที่วังสวนบ้านแก้ว เล่ากันว่า ศาลพ่อปู่โป่งลาน เดิมเป็นศาลเพียงตาเล็ก ๆ นี้ เป็นสถานที่ซึ่งชาวบ้านบริเวณใกล้เคียงเคารพนับถือสืบต่อมา เมื่อสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีฯ เสด็จมาประทับ ณ สวนบ้านแก้ว ภายหลังได้นิมิตเห็น จึงทรงโปรดเห็น จึงโปรดให้ช่างปั้นจากกรุงเทพฯ ปั้นรูปเจ้าพ่อตามลักษณะนั้น ๆ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีฯ ได้โปรดเกล้าฯ ให้สร้างใหม่ให้ดีขึ้น มีรั้วอิฐโปรงล้อม ไว้ที่เนินเขาโป่งลานนอกเขตพระราชฐาน แต่ได้เกิดไฟไหม้ทุกปี พระองค์จึงได้ทำพิธีอัญเชิญพ่อปู่เข้ามาในเขตพระราชฐาน ศาลพ่อปู่โป่งลานในปัจจุบันจึงตั้งอยู่ในอาณาเขตวังสวนบ้านแก้วดังกล่าว มีการทำบุญทางศาสนาทุกปี และที่ศาลพ่อปู่โป่งลานจะมีพวงมาลัยสวยงามจากร่องรอยของผู้ที่มาสักการะ

ปรีดา เฉลิมเผ่า กอนันต์กุล (2546 : 136) นำความเห็นของแมกซ์ เวเบอร์ (Max Weber. 1970 : Unpage) มาใช้ในการอธิบายว่า โลกศักดิ์สิทธิ์ได้แทรกซึมเข้ามาอยู่ในธรรมชาติและวิถีของชีวิตตามคติความเชื่อของคนมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยสิ่งสถิตอยู่ตามที่ต่าง ๆ ในขณะเดียวกัน ศาสนาหลักต่าง ๆ ของโลก มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ อาทิ วัตถุหรือสัญลักษณ์บางสิ่งบางอย่าง รวมไปถึงบุคคลบางคนบางกลุ่มที่ผูกติดกับสถานที่ จนพื้นที่นั้นถูกนิยามให้กลายเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ดังนั้นไม่ว่าจะเป็นความเชื่อแบบดั้งเดิม หรือศาสนาหลักต่างเลือกที่จะสร้างวัตถุและสถานที่เชื่อมโยงโลกสามัญกับโลกศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งมีผลต่อการปฏิบัติทางสังคมและการจัดการเชิงพื้นที่เสมือนรักษาจิตของชุมชน

ในการทบทวนวรรณกรรมดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น โดยเนื้อหาที่กล่าวมานี้มีความสำคัญกับการทำความเข้าใจถึงประเด็นในการทำวิจัยครั้งนี้อย่างยิ่ง ส่งผลต่อการมองปรากฏการณ์ในพื้นที่ทางการวิจัยและการศึกษาให้มีความชัดเจนเพื่อการวิเคราะห์ที่เหมาะสมยิ่งขึ้นต่อไป

แนวคิดด้านการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์

การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์เป็นรูปแบบหนึ่งของการท่องเที่ยวที่ได้รับความนิยมอย่างสูงเป็นกลุ่มสินค้าท่องเที่ยวที่มีความสำคัญยิ่งในทางสังคมวัฒนธรรม โดยการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ยังเป็นกิจกรรมที่ร่วมมือกันระหว่างภาครัฐกับภาคเอกชนท้องถิ่นและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการพัฒนารูปแบบให้ได้มาตรฐาน มีการนำเสนอแนวทางใหม่ในการจัดการเพื่อสอดคล้องกับสถานการณ์ท่องเที่ยวโลก บนพื้นฐานเรื่องการอนุรักษ์พร้อม ๆ กับพัฒนาการท่องเที่ยวไทยให้ยั่งยืน

คำจำกัดความที่เกี่ยวข้อง

1. การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ (Historical Tourism) หมายถึง การเดินทางท่องเที่ยวไปยังแหล่งท่องเที่ยวประวัติศาสตร์และโบราณคดี รวมถึงสถานที่ที่มีความผูกพันทางจิตใจของคนรุ่นหลัง เพื่อชื่นชมและเพลิดเพลินในสถานที่ท่องเที่ยว ได้ความรู้ความเข้าใจต่อประวัติศาสตร์และโบราณคดีในท้องถิ่น บนพื้นฐานของความรับผิดชอบต่อธรรมชาติและมรดกทางวัฒนธรรมและคุณค่าของสภาพแวดล้อม โดยที่ชุมชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมต่อการบริหารจัดการ

2. นักท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ คือ กลุ่มบุคคลที่มีความสนใจอยากเห็นแหล่งประวัติศาสตร์ที่ได้รับรู้มา เพื่อชื่นชมและเพลิดเพลินในสถานที่ท่องเที่ยว นั้น มีความรู้มีความเข้าใจต่อประวัติศาสตร์ โบราณคดีและสุนทรียภาพในท้องถิ่นเพิ่มขึ้น บนพื้นฐานของการท่องเที่ยวอย่างมีความรับผิดชอบต่อธรรมชาติและคุณค่าของสภาพแวดล้อม

3. แหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ หมายถึง แหล่งท่องเที่ยวที่มีความสำคัญและคุณค่าทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี และศาสนา รวมถึงสถานที่หรืออาคารสิ่งก่อสร้างที่มีอายุเก่าแก่หรือเคยมีเหตุการณ์สำคัญเกิดขึ้นในประวัติศาสตร์ เช่น โบราณสถาน อุทยานประวัติศาสตร์ ชุมชนโบราณ กำแพงเมือง คูเมือง พิพิธภัณฑน์ วัด ศาสนสถาน และสิ่งก่อสร้างที่มีคุณค่าทางศิลปะและสถาปัตยกรรม ตัวอย่างแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ ได้แก่ วังสวนบ้านแก้ว จังหวัดจันทบุรี อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ปราสาทหินพิมาย อนุสาวรีย์ชาวบ้านบางระจัน สะพานข้ามแม่น้ำแคว เป็นต้น

แหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์อาจจำแนกประเภทได้ดังนี้

1. อุทยานประวัติศาสตร์ (Historical Park)
2. ซากอารยธรรม แหล่งโบราณคดี เมืองโบราณ (Dead Monuments Archaeological Sites)
3. พระราชวัง วัง พระตำหนัก ตำหนัก พระที่นั่ง คຸ້ມ (Place / Residence of royalty)
4. ศาสนสถาน (Religious Place)

5. ปราสาทหิน ปรากฏ์ กู่ (Sandstone Sanctuary)
6. อนุสาวรีย์ อนุสรณ์สถาน ศาลวีรชน สุสาน (Monument)
7. พิพิธภัณฑ์ทางด้านประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรมและศิลปร่วมสมัย (Historical and Cultural Museum)
8. ป้อมปราการ กำแพงเมือง ประตูเมือง คูเมือง (Fortress / City Wall / City / Gate / Moat)
9. สิ่งปลูกสร้างอื่นๆ ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์หรือวัฒนธรรม (Other Historical and Cultural Elements)
10. สิ่งปลูกสร้างที่มีคุณค่าทางสถาปัตยกรรม (Architectural Building)

4. รูปแบบของการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ หมายถึง การเดินทางท่องเที่ยวไปยังแหล่งท่องเที่ยวประวัติศาสตร์และ โบราณคดีเพื่อชื่นชมและเพลิดเพลินในสถานที่ท่องเที่ยว ได้ความรู้ มีความเข้าใจต่อประวัติศาสตร์และ โบราณคดีในท้องถิ่นบนพื้นฐานของความรับผิดชอบ และมีจิตสำนึกต่อการรักษามรดกทางวัฒนธรรมและคุณค่าของสภาพแวดล้อม โดยที่ชุมชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมต่อการบริหารจัดการท่องเที่ยว การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์อาจจัดรายการเส้นทางท่องเที่ยวตามรอยประวัติศาสตร์ต่าง ๆ อาทิ ทัวร์เส้นทางศิลปะขอม ตามรอยพ่อขุนเม็งราย ที่เวียงจันทน์ประวัติศาสตร์ ชมซากอารยธรรมโบราณสถานต่าง ๆ อนุสาวรีย์/อนุสรณ์สถาน สิ่งปลูกสร้างที่มีคุณค่าและความสำคัญทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม อันรวมไปถึงการจัดการท่องเที่ยวเชิงวรรณกรรม (Literary Tourism) ที่เป็นการเดินทางเยี่ยมชมสถานที่ที่ปรากฏในตำนาน นวนิยายอิงประวัติศาสตร์ หรือสถานที่ที่เป็นแรงบันดาลใจให้นักเขียนสร้างสรรค์ นวนิยายขึ้นมา นอกจากนี้อาจรวมไปถึงการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ของทหาร (Militarism Heritage Tourism) ซึ่งหมายถึงการเดินทางเพื่อเยี่ยมชมแหล่งท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ของทหาร เช่น ค่ายทหารเก่า เขาค้อ ภูหินร่องกล้า หรืออนุสรณ์สถานต่างๆ (ปริดี พิศภูมิวิถึ. ออนไลน์. 2563)

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยเรื่องนี้ ผู้วิจัยได้พยายามสืบค้นเอกสารในเชิงวิชาการที่เกี่ยวข้องสอดคล้องกับประเด็นการวิจัย ซึ่งในที่นี้สามารถนำมาสรุปรวบรวมได้ ดังต่อไปนี้

นางนงภัท ศรีสงคราม (2547 : บทคัดย่อ) ได้วิจัยเรื่อง การสื่อสารทางวัฒนธรรมด้านอัตลักษณ์ และสัณนิษฐานของชาวไทยโซ่งในหมู่บ้านคอนเตาอิฐ จังหวัดกาญจนบุรี งานวิจัยนี้มีจุดมุ่งหมายที่จะศึกษาเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของชาวไทยโซ่งหมู่บ้านคอนเตาอิฐ

ศึกษาบทบาทของการสื่อสารที่มีต่อวัฒนธรรมด้านอัตลักษณ์ และสัญญาณของชาวไทยโชนง โดยใช้วิธีการศึกษาค้นคว้ารวบรวมข้อมูลจากการลงพื้นที่ โดยมีการสังเกตการณ์เกี่ยวกับสภาพแวดล้อมและการดำเนินชีวิตของชาวไทยโชนง มีการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้นำหมู่บ้านผู้นำสตรีของชาวไทยโชนง มีการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้นำหมู่บ้านและชาวบ้าน นอกจากนี้ยังได้ค้นคว้าจากเอกสารทางด้านประวัติศาสตร์เกี่ยวกับความเป็นมาของชาวไทยโชนง ผลการวิจัยพบว่า “การสื่อสาร” มีบทบาททางด้านอัตลักษณ์และสัญญาณของชาวไทยโชนงเป็นอย่างมาก การสื่อสารมีส่วนในการสร้างอัตลักษณ์และวิถีชีวิตของชาวไทยโชนงที่จะทำให้วัฒนธรรมดำรงอยู่หรือมีการเปลี่ยนแปลงไปตามวัฒนธรรมของสังคมอื่นรอบข้างการสื่อสารมีส่วนในการสืบสาน สืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมที่มาจากบรรพบุรุษด้วยตัวเอง สำหรับการสร้างอัตลักษณ์นั้น พบว่า การสื่อสารมีส่วนทำให้ชาวไทยโชนงรุ่นลูกรุ่นหลานเกิดความรักหวงแหน และรักษาวัฒนธรรมอันเก่าแก่ของตนไว้ เพื่อสร้างอัตลักษณ์ที่โดดเด่นของตนต่อไป นอกจากนี้แล้วการสื่อสารยังมีบทบาทในความเป็นสัญญาณของชาวไทยโชนง โดยสื่อให้เห็นความหมายและให้เห็นประโยชน์ในการใช้สอยอีกด้วย

มริสสา ล่ามกิจจา (2549 : บทคัดย่อ) ได้วิจัยเรื่อง องค์ประกอบเชิงสัญญาณที่ปรากฏในเว็บไซต์ของมหาวิทยาลัยรัฐบาลและเอกชน มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาองค์ประกอบเชิงสัญญาณที่ปรากฏบนเว็บไซต์มหาวิทยาลัยของรัฐบาลและเอกชน ผลการวิจัยพบว่าเว็บไซต์ของรัฐบาลมีองค์ประกอบเชิงสัญญาณหลักคือ ชื่อสถาบันภาษาไทยและอังกฤษ ตราสัญลักษณ์ ซึ่งเป็นการแสดงความหมายโดยอรรถที่สื่อความหมายถึงความเป็นมหาวิทยาลัยนั้น ๆ องค์ประกอบเชิงสัญญาณหลักนี้มักจะอยู่ในส่วนหน้าของเว็บไซต์ ส่วนองค์ประกอบเชิงสัญญาณอื่น ๆ ตัวอย่างเช่น ต้นไม้ประจำมหาวิทยาลัย อาคารที่เป็นสัญลักษณ์ของมหาวิทยาลัยจะปรากฏอยู่ในส่วนของเนื้อหาของเว็บไซต์เพื่อสื่อความหมายโดยนัยของมหาวิทยาลัยนั้น ๆ ส่วนเว็บไซต์ของมหาวิทยาลัยเอกชนมีองค์ประกอบเชิงสัญญาณหลักคือ ชื่อสถาบันภาษาไทยและอังกฤษ ตราสัญลักษณ์เช่นเดียวกับของรัฐบาลซึ่งเป็นการสื่อความหมายโดยอรรถของมหาวิทยาลัยนั้น และมีความหมายโดยนัยที่สื่อถึงความหมายของปณิธาน หรือคำขวัญของมหาวิทยาลัยนั้น ๆ มีภาพอาคารที่เป็นสัญลักษณ์ของมหาวิทยาลัย ภาพเกี่ยวกับความสำเร็จของนักศึกษาที่เป็นรูปแบบของภาพเคลื่อนไหว ซึ่งทั้งหมดอยู่ในส่วนหน้าของเว็บไซต์ ส่วนโทนสีจะใช้ของมหาวิทยาลัย เข้ามาผสมผสานเป็นองค์ประกอบเพื่อให้ดูสวยงาม สะดุดตา และน่าสนใจยิ่งขึ้น ในส่วนของความแตกต่างขององค์ประกอบของทั้งสองมหาวิทยาลัยพบว่า มหาวิทยาลัยเอกชนมีองค์ประกอบเชิงสัญญาณที่มีรายละเอียดและซับซ้อนมากกว่ามหาวิทยาลัยรัฐบาล ทั้งในด้านของการใช้โทนสี การเลือกภาพที่อยู่ในองค์ประกอบหลัก และองค์ประกอบย่อย ซึ่งทำให้หน้าเว็บมีความสวยงามและน่าสนใจมากกว่าหน้าของมหาวิทยาลัยรัฐบาล

กิตติ คงตุก (2550 : บทคัดย่อ) ได้ทำวิจัยเรื่อง เพลงทยอยใน 3 ชั้น ในมุมมองของสัตววิทยา ซึ่งเป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพที่ใช้กรอบแนวความคิดสัตววิทยามาเป็นเครื่องมือในการสะท้อนภาพความหมายของคีตกวี ว่าดนตรีไทยมีกลวิธีในการสร้างสรรค์ผลงานเพื่อสื่อความหมายให้ผู้ฟังรับรู้ได้อย่างไร ผลการวิจัยพบว่า เพลงทยอยใน 3 ชั้นที่เดิมนำไปใช้ประกอบการแสดงใน โขน ละคร ในอารมณโศกเคลื่อนที่นั้น มีการใช้สัญลักษณ์เพื่อสื่อความหมายโดยแบ่งออกเป็น 2 ระดับ คือ ระดับความหมายโดยตรงเป็นลักษณะที่มุ่งแสดงความสัมพันธ์เชิงดนตรีผ่านการสะท้อนให้เห็นถึงที่มาที่ไป และยังคงเอกลักษณ์ทางด้านการสื่อความหมายของเพลงทยอยใน 3 ชั้นเอาไว้ได้ ส่วนในระดับความหมายแฝงเกิดจากการที่สังคมได้ใส่ความหมายด้านวัฒนธรรมทับลงไปในความหมายเบื้องต้นหรือขั้นแรก จนสามารถเกิดความหมายในระดับที่สองตามมา ซึ่งเป็นการสะท้อนค่านิยมการจัดระดับความสามารถและสถานะภาพของนักดนตรีผู้ประพันธ์เพลงรวมไปถึงรสนิยมและการให้ค่างานศิลปะของผู้คนในสังคมด้วย ประเด็นที่น่าสนใจเพิ่มเติม ก็คือ การสื่อความหมายทั้งสองระดับนั้นเกิดขึ้นได้เพราะปัจจัยด้านสังคมและวัฒนธรรมเป็นตัวกำหนดกฎเกณฑ์ กระบวนการคิดสร้างสรรค์ และการรับรู้ความหมายของคนในสังคม หรือถ้าอีกนัยหนึ่งคือ ความหมายที่ปรากฏขึ้นนั้นเป็นผลมาจากระบบของวัฒนธรรมที่มนุษย์สร้างขึ้นมาใช้ นั่นเอง

ฐิติวัฒน์ นงนุช (2550 : 269 - 299) ได้วิจัยเรื่องสัญลักษณ์แห่งสถานที่ กรณีศึกษาชุมชนชาวจีนย่านตลาดน้ำ กรุงเทพฯ โดยใช้แนวความคิดปรากฏการณ์ศาสตร์และสัตววิทยาเป็นกรอบในการศึกษามีวัตถุประสงค์เพื่อขยายขอบเขตความเข้าใจทางปรากฏการณ์เกี่ยวกับการเมืองและสถาปัตยกรรม ผลการวิจัยพบว่า สัมผัสการรับรู้สถานที่เกิดจากองค์ประกอบทางกายภาพที่สำคัญ 5 ประการ คือ 1) ร่องรอยทางประวัติศาสตร์ที่ยังเหลืออยู่ 2) วิถีชีวิตในรูปแบบพุทธของชาวจีน 3) การซ้อนทับของกิจกรรมใสถานที่เดียวกันอย่างแยกไม่ออก 4) ผู้คนเชื้อสายจีน และ 5) สัญลักษณ์ทางพิธีกรรมความเชื่อ ตลอดจนสถาปัตยกรรมและภาษาที่ใช้สื่อสารกัน นอกจากนี้ยังมีข้อมูลที่น่าสนใจเกี่ยวกับอาคารและที่ว่างในย่านตลาดน้อยซึ่งพบว่า สัมผัสการรับรู้สถานที่นั้นเกิดจากสัญลักษณ์ที่สำคัญสี่ประการ คือ ผู้คนที่อยู่อาศัย ระบบที่ว่างที่ยังมีความหมายทางสัญลักษณ์รวมทั้งพิธีกรรมที่สืบทอดมาจากความเชื่อดั้งเดิม นอกจากนี้ยังมีรูปแบบทางเศรษฐกิจสังคม ทั้งนี้สัญลักษณ์ทั้งหมดนี้นำไปสู่การตีความและสร้างความหมายให้เกิดขึ้น ในชุมชนซึ่งเป็นรูปแบบความสัมพันธ์ที่แน่นอนของคนในชุมชนที่ได้ใช้ชีวิตร่วมกันมาอย่างต่อเนื่องและยาวนาน

ศุริยา สมุทรคุปดี และคณะ (2550 : 12 - 14) ได้วิจัยเรื่องระหัดวิดน้ำลำตะคอง สัญลักษณ์ศาสตร์ของเทคโนโลยีพลังน้ำพื้นบ้าน โดยพิจารณาระหัดวิดน้ำในฐานะที่เป็น “สัญลักษณ์” สำคัญของปรากฏการณ์ทางสังคม ผลการวิจัยพบว่า ระหัดวิดน้ำเป็นสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่ลื่นไหลและกินความหมายที่ครอบคลุมวิถีชีวิต และชุมชนลุ่มน้ำลำตะคองที่หลากหลาย เป็นตัวอย่างสำคัญ

ของการต่อสู้ดิ้นรน เพื่อนิยามการพัฒนาหรือจัดการกับทรัพยากรกลุ่มน้ำที่ชาวบ้านรายย่อย และคนธรรมดาสามัญมักถูกเบียดขับให้กลายมาเป็นคนจนหรือคนชายขอบ ทั้ง ๆ ที่ระดับชีวิตน้ำที่ครั้งหนึ่งนั้น ได้เคยมีบทบาทสำคัญต่อสภาพวิถีการดำรงชีวิตของชาวนามาตั้งแต่บรรพบุรุษ แต่มาในขณะนี้ต้องกลายมาเป็นสัญญาณแห่งมายาคติของสินค้าสมัยใหม่ที่หลุดลอยไปจากรากฐานเดิมของชุมชนอย่างสิ้นเชิง

อัจฉรา ปัทมาธนาวงศ์ (2551 : บทคัดย่อ) ศึกษาเรื่อง มายาคติและอุดมการณ์ในโฆษณาหาเสียงเลือกตั้งของพรรคไทยรักไทยในการเลือกตั้งทั่วไป วันที่ 6 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2548 การวิเคราะห์ด้วยวิธีสัญวิทยา วัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาความหมายของโฆษณาหาเสียงเลือกตั้งของพรรคไทยรักไทยในการเลือกตั้งทั่วไป วันที่ 6 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2548 โดยใช้วิธีสัญวิทยา (Semiotic Analysis) ผลการศึกษาพบว่า การสร้างความหมายใน โฆษณาหาเสียงของพรรคไทยรักไทยทั้งที่เป็นความหมายโดยตรงและโดยนัย เกิดจากสัญญาณประเภทต่าง ๆ ทั้งที่เป็นสัญญาณประเภทภาพและภาษา โดยสัญญาณเหล่านี้ประกอบกันเข้าภายใต้รหัสทางเทคนิคและรหัสทางสังคม การวิเคราะห์ความหมายโดยตรงและโดยนัยเพื่อหาแบบแผนโครงสร้างความหมาย พบว่า มีทั้งหมด 3 แบบแผนด้วยกัน ได้แก่ โครงสร้างประเภทคู่ตรงข้าม (Binary Oppositions) โครงสร้างประเภทการเปรียบเทียบแบบอุปมาอุปไมย (Metaphor) ส่วนน้อยแทนส่วนใหญ่ (Metonymy) และ โครงสร้างแบบการเล่าเรื่อง (Narratives) นอกจากนี้ยังพบว่า สามารถอ่านความหมายได้หลากหลาย ได้แก่ แบบสอดคล้องกับอุดมการณ์หลัก แบบต่อรองความหมายใหม่ และแบบต่อต้านอุดมการณ์หลัก หรือการอ่านแบบสลายมายาคติ ซึ่งการวิเคราะห์พบว่า โฆษณาหาเสียงใช้ระบบความหมายสัญญาณเพื่อสร้างความหมายมายาคติที่สนับสนุนอุดมการณ์ต่าง ๆ ได้แก่ มายาคติแห่งอุดมการณ์ชาตินิยมใหม่ของพรรคไทยรักไทย มายาคติแห่งอุดมการณ์การเมืองแบบอุปถัมภ์ มายาคติแห่งอุดมการณ์ความเป็นคนอื่น และมายาคติแห่งอุดมการณ์ชนชั้นกลาง ทั้งนี้มายาคติและอุดมการณ์เหล่านี้เป็นไปเพื่อสนับสนุนค้ำจุนผลประโยชน์ของชนชั้นที่มีอำนาจเหนือในทางการเมืองและเศรษฐกิจ คือชนชั้นนายทุนและชนชั้นกลาง อย่างไรก็ตามผลการศึกษาพบว่า การอ่านความหมายโฆษณาของผู้รับสารอาจแตกต่างกันออกไป ซึ่งหมายความว่าชนชั้นล่างยังพอมิ “พื้นที่” ในการต่อสู้ทางอุดมการณ์อยู่บ้าง ซึ่งจำเป็นที่จะต้องเร่งเสริมสร้างความรู้เท่าทันสื่อ (Media Literacy) ให้แก่ประชาชนที่มีต่อการสื่อสารทางการเมืองประเภทการโฆษณาหาเสียงให้มากยิ่งขึ้นต่อไป

พงศ์ฤกษ์ พลเลิศ (2553 : 87 - 91) ได้ทำวิจัยเรื่อง การถ่ายทอดแนวความคิดความเชื่อผ่านการใช้ภาพถ่ายตกแต่งบ้าน กรณีศึกษาบ้านบางสะพาน อ.สองพี่น้อง จ.สุพรรณบุรี โดยใช้ทฤษฎีสัญวิทยาและแนวความเชิงโครงสร้างนิยามมาเป็นกรอบในการศึกษาเพื่อค้นหาคุณค่าความหมายของภาพถ่ายตกแต่งบ้านว่าแนวความคิดความเชื่อปรากฏให้เห็น ผลจากการวิจัยพบว่า ภาพถ่าย

ตกแต่งบ้านมีแนวความคิดความเชื่อปรากฏให้เห็น 3 ลักษณะ คือ 1) คุณค่าทางสังคม ได้แก่ ความรัก เทิดทูนในสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ และการประพาดิตตามจารีตประเพณีของสังคม 2) ความสัมพันธ์ทางสังคม ได้แก่ ความรักและศรัทธาในบรรพบุรุษ และ 3) คือแนวความคิดเกี่ยวกับการนำเสนอตัวเอง ซึ่งมีภาพความสำเร็จในชีวิต และการนิยมในยศถาบรรดาศักดิ์เป็นเนื้อหาที่แฝงเร้นอยู่ในภาพถ่ายตกแต่งบ้าน สำหรับวิธีการนำเสนอ นั้น พบว่า ความหมายที่เกิดจากภาพถ่ายจะมีสัญลักษณ์ต่าง ๆ เป็นองค์ประกอบในการสร้างความหมาย ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นความหมายโดยนัย นอกจากนี้ประเด็นที่น่าสนใจเพิ่มเติมก็คือ การรับรู้ความหมายของสัญลักษณ์ต่าง ๆ เหล่านั้น จะมีการมีใช้รูปแบบการสื่อความหมายในหลาย ๆ ลักษณะ เช่น การเปรียบเทียบอุปมาอุปมัย การใช้ส่วนย่อยแทนความหมายถึงส่วนใหญ่ และการใช้ชุดของสัญลักษณ์สื่อความหมายในกระบวนทัศน์เดียวกัน รวมทั้งยังพบว่าแต่ละแนวความคิดความเชื่อที่ปรากฏให้เห็นผ่านการใช้ภาพถ่ายตกแต่งบ้าน มีการหยิบยืมสัญลักษณ์ในบริบทอื่นมาใช้การสื่อความหมายภายใต้อีกบริบทหนึ่งอีกด้วย ซึ่งนั่นย่อมแสดงให้เห็นว่าความหมายต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นนั้นเป็นผลมาจากการใช้ชุดของสัญลักษณ์ย่อย ๆ มาประกอบสร้างกันขึ้นมาเพื่อให้สามารถถ่ายทอดความหมายที่ต้องการ

พงศ์กฤษฎ์ พลเลิศ (2554 : บทคัดย่อ) ได้วิจัยเรื่อง บทบาทการใช้สื่อพื้นบ้านในการส่งเสริมการท่องเที่ยวของชุมชนตลาดเก่าห้อง อ.บางปลาหมอ จ.สุพรรณบุรี โดยใช้ทฤษฎีสัญลักษณ์และแนวความเชิงโครงสร้างนิยมมาเป็นกรอบในการศึกษา มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์บทบาทของการใช้สื่อพื้นบ้านในการส่งเสริมการท่องเที่ยว ผลจากการวิจัยพบว่า สื่อพื้นบ้านมีเนื้อหาที่เป็นคุณค่าความหมายเชิงสัญลักษณ์อยู่ 3 ประการคือ ประการแรก ร่องรอยทางประวัติศาสตร์อันได้แก่ โบราณสถาน/โบราณวัตถุ และตำนานที่สืบทอดกันมา ประการที่สองคุณค่าทางวัฒนธรรมที่ไม่เปลี่ยนแปลง เช่น วิธีการผลิตแบบดั้งเดิม รวมทั้งสถาปัตยกรรมที่เก่าแก่ และประการสุดท้ายคือคุณค่าทางสังคม อันได้แก่ ความสัมพันธ์ของวัฒนธรรมไทย-จีน และการยึดถือจารีตประเพณีของสังคม เป็นแนวคิดที่ซ่อนเร้นอยู่ในสื่อพื้นบ้าน ส่วนรูปแบบของการสื่อสารเชิงสัญลักษณ์พบว่า สื่อพื้นบ้านมีลักษณะของการสื่อความหมายโดยนัยเป็นหลัก ซึ่งจะต้องอาศัย การตีความข้อมูลเชิงลึกร่วมกับบริบททางสังคม มาทำความเข้าใจจึงจะสามารถเข้าใจความหมายได้อย่างทอ้งแท้ นอกจากนี้ยังใช้องค์ประกอบของสัญลักษณ์ย่อย ๆ มาสร้างเป็นความหมายที่ต้องการจะสื่อสารได้อีกด้วย

กระรัตพลอย ถ้ำแก้ว (2558 : บทคัดย่อ) ได้วิจัยเรื่อง กระบวนการผลิต การนำเสนอ และการสร้างความหมายเชิงสัญลักษณ์ในรายการเดอะวอยซ์ไทยแลนด์ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการผลิต เนื้อหา และวิธีการนำเสนอ รวมทั้งวิเคราะห์ความหมายและการประกอบสร้างความหมายเชิงสัญลักษณ์ และปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อเนื้อหาและวิธีการนำเสนอในรายการเดอะวอยซ์

ไทยแลนด์ ผลการวิจัยพบว่า กระบวนการผลิตของรายการเดอะวอยซ์ไทยแลนด์ มีการถ่ายทำรายการแบบแบ่งถ่ายเป็นช่วง และการถ่ายทำแบบดำเนินรายการต่อเนื่อง โดยมีการบันทึกเทปเอาไว้ทุกกล้องและ ไม่มีการกำหนดเรื่องราว โดยสคริปต์แบบสมบูรณ์ แต่มีการควบคุมเรื่องราว และเนื้อหาในขั้นก่อนและหลังการผลิต อีกทั้งมีการควบคุมจากเจ้าของลิขสิทธิ์ในทุกขั้นตอนการผลิต ในส่วนเนื้อหาและวิธีการนำเสนอ พบว่า มีวิธีการนำเสนอใน 2 รูปแบบสำคัญ ได้แก่ รูปแบบการแข่งขันบนเวที และรูปแบบวีทีอาร์ต่าง ๆ ซึ่งมีการตัดสลับระหว่าง 2 รูปแบบการนำเสนอดังกล่าวตลอดทั้งรายการ ในส่วนความหมายเชิงสัญลักษณ์ในรายการ พบว่า มีการสร้างความหมายเชิงสัญลักษณ์แบ่งได้เป็น 4 กลุ่มความหมาย ได้แก่ 1) ความหมายเกี่ยวกับ “นักร้อง” 2) ความหมายเกี่ยวกับการแข่งขัน 3) ความหมายเกี่ยวกับ “รายการ” และ 4) ความหมายพิเศษอื่น ๆ โดยแต่ละความหมายเกิดจากการสร้างความหมายผ่านสัญลักษณ์ประเภทต่าง ๆ ได้แก่ สัญลักษณ์ภาพ สัญลักษณ์คำพูด สัญลักษณ์เพลง สัญลักษณ์จากประวัติและชื่อเสียงของโคช รวมทั้งการแสดงของโคชประกอบกัน สำหรับปัจจัยภายในองค์กรการผลิตที่มีอิทธิพลต่อเนื้อหาและการนำเสนอในรายการเดอะวอยซ์ไทยแลนด์ ได้แก่ 1) ปัจจัยด้านการควบคุมจากเจ้าของลิขสิทธิ์ 2) ปัจจัยเกี่ยวกับผู้ผลิต ประกอบด้วยผู้ผลิต ฝ่ายผลิต และทีมกำกับคนตรี 3) ปัจจัยเกี่ยวกับผู้ร่วมรายการ ประกอบด้วย โค้ชและผู้เข้าแข่งขัน และปัจจัยภายนอกองค์กรการผลิต ได้แก่ 1) ปัจจัยผู้รับสาร ประกอบด้วย ปัจจัยผู้รับสารด้านผลตอบรับ (Feedback) และปัจจัยผู้รับสารด้านกลุ่มเป้าหมาย (Target Group) 2) ปัจจัยด้านสถานการณ์ทางสังคมและการเมือง 3) ปัจจัยด้านระบบลิขสิทธิ์เพลง 4) ปัจจัยผู้สนับสนุนรายการ

จากผลการวิจัยที่เกี่ยวข้องดังที่กล่าวมาในข้างต้น แสดงให้เห็นว่าแนวทางการศึกษาความหมายเกี่ยวกับสัญลักษณ์นั้นมีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าวิธีวิทยาอื่น ๆ ในทางสังคมศาสตร์ เนื่องจากมีความละเอียดอ่อน ลึกซึ้ง ส่วนแนวทางการศึกษาในด้านสัญลักษณ์ นับว่าเป็นวิธีวิทยาที่สามารถจะอธิบายของความหมายที่มนุษย์ได้สร้างและถ่ายทอดผ่านระบบสัญลักษณ์ต่าง ๆ สามารถอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นได้ โดยเฉพาะในเรื่องการสื่อความหมายเชิงสัญลักษณ์ของวังสวนบ้านแก้ว จังหวัดจันทบุรี ซึ่งทั้งหมดล้วนแล้วแต่มีนัยให้นำค้นหาเป็นอย่างยิ่ง ดังนั้นงานวิจัยเรื่องนี้จึงได้มีความพยายามในการทำความเข้าใจกับปรากฏการณ์เชิงสัญลักษณ์ที่ซ่อนตัวอยู่ในวังสวนบ้านแก้วแห่งนี้

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี